

**STATUTY CARA STEFANA DUSZANA
Z LAT 1349 i 1354.**

Seminarium Historyczno-Prawnicze

Uniw. Jag.

Dział

V

Nr.

126

DR STANISŁAW BOROWSKI

**MATERJAŁY DO ĆWICZEŃ SEMINARYJNYCH
Z HISTORJI PRAWODAWSTW
SŁOWIAŃSKICH**

I.

**STATUTY CARA STEFANA DUSZANA
Z LAT 1349 i 1354.**

Wydz. Bibl. Prawnicza

1806097021

W A R S Z A W A

1934

Prace Seminarjum Dawnego Polskiego Prawa Sądowego i Historji
Ustroju Dawnej Polski Uniwersytetu Warszawskiego

Nr. 5.

W S T Ę P.

ŹRÓDŁA. Treść *Statutów* znana jest tylko z kilkunastu odpisów, pochodzących z różnych czasów już po powstaniu tego pomnika. Są to mianowicie:

1. **STR.**¹ — odpis t. zw. struski, wywodzący swoją nazwę od miasta Strugi koło jeziora Ohrydskiego w południowej Jugosławii, gdzie w roku 1843 odnalazł go Prof. V. I. Grigorowicz². Pochodzi z lat 1370-1380. Odpis ten dochował się w ułamkowej treści, liczącej zaledwie 102 artykuły. Uważany jest powszechnie za najbliższy układem i treścią oryginałowi *Statutów*. Przechowywany jest obecnie w Muzeum Rumiancewych w Moskwie (nr. 1732 inwentarza rękopisów).

2. **PRIZ.**³ — odpis t. zw. prizreński, znaleziony w Prizrenie w r. 1862. Dokładny czas jego powstania nieustalony, przypuszczalnie pochodzi z połowy XV stulecia. Jest to nie-

¹ Opisy: Викторовъ, *l. c.* str. 24-25, Флоринскій, *l. c.* str. 175-195, Богišić, *Pisani zakoni*, str. 37, Novaković, *Zakonik*₂, str. LXV-LXVI, Sołowjew, *Zakonodavstvo*, str. 18-19, 241, Kostrenčić, *Hrvatska pravna povijest*₂, str. 310.

² Stąd Флоринскій, *op. cit.*, str. 176, nazwał ten odpis „І-иъ Григоровичевъ”, a Šafařík, *Okázky*₂, str. III, — „І-шы казанскі” — od nazwy miasta Kazań w Rosji, gdzie odpis ten przez pewien czas w połowie zeszłego stulecia pozostawał w prywatnych zbiorach Prof. Grigorowicza.

³ Opisy: Флоринскій, *op. cit.*, str. 193-201, Novaković, *op. cit.*₂, str. LXVI-LXVIII, Sołowjew, *op. cit.*, str. 19-22. Kostrenčić, *l. c.*, str. 310-311, Богišić, *l. c.*, str. 38, Jireček H., *l. c.* str. XIII.

dokładna kopia jakiegoś wcześniejszego odpisu oryginału *Statutów*. Znaczenie tego odpisu polega na zachowaniu pierwotnego układu treści i dochowania aż 180 artykułów tekstu. Przechowywany w Bibliotece Narodowej w Beogradzie, zaginął czasu Wielkiej Wojny. Odnaleziono go pod koniec 1933 r.. Tymczasowo pozostaje na przechowaniu w Urzędzie Policyjnym w Frankfurcie nad Menem¹.

3. **AT.**² — odpis t. zn. a t o ŋ s k i, odnaleziony w klasztorze św. Pawła na półwyspie Atos przez Prof. Grigorowicza³. Pochodzi z lat 1370-1380. Zawiera 183 artykuły, ugrupowane pod odpowiednimi tytułami. Odpis ten wykazuje w stosunku do PRIZ. i STR. odmienny układ tekstu a także i różnice stylistyczne i redakcyjne. Odmiany te cechują również i pozostałe, poniżej wymienione, odpisy CHIL., HOD., BIS., BAR. i SZISZ., stanowiące wspólną grupę starszej provenjencji. Odpis AT. znajduje się obecnie w Muzeum Rumiancewych w Moskwie (nr. 1708 inwentarza rękopisów).

4. **CHIL.**⁴ — odpis t. zw. c h i l a n d a r s k i, znajdujący się w klasztorze chilendarskim na półwyspie Atos, pochodzi z XV wieku. Dochował się w części, obejmującej 125 artykułów.

5. **HOD.**⁵ — odpis t. zw. h o d o s k i, wywodzący swoją nazwę od miejsca znalezienia go w klasztorze w Hodoszu (parafia aradska obecnie w zachodniej Rumunii) przez P. J. Šafařika, po-

¹ Informacja Profesora Dr. Aleksandra V. Sołowjewa z Beogradu i artykuły dziennika beogradzkiego *Politika* nr. 9159 str. 5 z 12.XI.1933 i nr. 9161 str. 7 z 14.XI.1933.

² Opisy: Викторовъ, *op. cit.*, str. 22-24, Флоринскій, *op. cit.*, str. 206-217, Novaković, *op. cit.*, str. LXXIII-LXX i XCVII-CIV, Sołowjew, *op. cit.*, str. 27, 247, Bogišić, *l. c.*, str. 37.

³ Stąd Флоринскій, *op. cit.*, str. 206, nazwał ten odpis „II-ой Григоровичевъ”, a Šafařik, *Okázky*, str. III — „II kazański”.

⁴ Opisy: Григоровичъ, *Очеркъ*, str. 32, Novaković, *op. cit.*, str. LXXIII-LXXVI, Sołowjew, *op. cit.*, str. 23-24; Bogišić, *l. c.*, str. 36.

⁵ Jagić V., *Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa, Starine*,

chodzi z XV stulecia. Zawiera tylko 130 artykułów. Przechowywany jest w Muzeum Narodowym w Pradze.

6. **BIS.**¹ — odpis t. zw. bistricki, przechowywany na początku XIX stulecia w klasztorze w Bistricy w Rumunji, skąd w r. 1834 nabył go Prof. N. Nadziejdin i przekazał Muzeum Historycznemu w Moskwie, gdzie znajduje się do obecnych czasów. Pochodzi z XV wieku. Główne znaczenie tego odpisu polega na zawartości tekstu aż 184 artykułów.

7. **BAR.**² — odpis t. zw. barański, odnaleziony w roku 1913 przez Dr. Boszkę Petrovića we wsi Wiljań dawnej żupanji barańskiej (niedaleko Pięciokościołów na Węgrzech). Pochodzi z końca XV wieku. Obecnie stanowi własność Jovana Vujića w Sencie.

8. **SZISZ.**³ — odpis t. zw. sziszatowacki, odnaleziony przez Šafařika w klasztorze Sziszatowcu (niedaleko Mitrowicy nad Sawą w Syrmji). Spisany na Chilandarze w roku 1541. Obecnie znajduje się w Muzeum Narodowym w Pradze.

9. **STUD.**⁴ — odpis t. zw. studenicki, będący niegdyś w posiadaniu klasztoru w Studenicy, obecnie stanowi własność Dr. Aleksandra Poljanića, dyrektora Banku Ziemskiego

X. str. 82, Zagreb, 1878. Šafařik, *Geschichte*, str. 221-224, Флоринский, *op. cit.*, str. 201-205, Novaković, *op. cit.*, str. LXXIV-LXXVI, Sołowjew, *op. cit.*, str. 22-23, Павловъ, *l. c.*, str. 5, Bogišić, *l. c.* str. 35-36, Jireček H., *l. c.*, str. XII; Maciejowski, *l. c.*, I, str. 303-304.

¹ Павловъ, *l. c.* str. 6, Флоринский, *op. cit.*, str. 217-223, Novaković, *op. cit.*, str. LXXII-LXXIII, Sołowjew, *op. cit.* str. 25, 241, Bogišić, *l. c.*, str. 33.

² Opisy: Petrović, *op. cit.*, str. 41-47, Sołowjew, *op. cit.*, str. 25-27.

³ Opisy: Флоринский, *op. cit.*, str. 223-227, Novaković, *op. cit.*, str. LXXVI-LXXVII, Sołowjew, *op. cit.* str. 24-25, Bogišić, *l. c.*, str. 36.

⁴ Opisy: Novaković, *op. cit.*, str. LXX-LXXII, Sołowjew, *op. cit.*, str. 27-28.

w Sarajewie. Pochodzi z początku XVII wieku. Zawiera tekst fragmentaryczny, liczący tylko 61 artykułów. Widoczne jest, że pisarz opuszczał w sporządzanym odpisie artykuły, zawierające niezrozumiałą dla niego treść.

10. **RAK.**¹ — odpis t. zw. r a k o w a c k i, sporządzony przez jeromonacha Pachomjusza w klasztorze fruszkogorskim w Rakowcu koło Dunaju (w Syrmji) w roku 1700. Mimo swego zbyt późnego powstania odpis ten posiada doniosłe znaczenie dla badań, wyróżniając się największą objętością treści, liczy bowiem 196 artykułów, w tem aż 13-tu, zachowanych tylko w tym odpisie (art. 189-b — 201 niniejszego wydawnictwa). Na początku XIX stulecia przechowywany był w bibliotece gimnazjum nowosadskiego (Novi Sad — w Wojwodinie nad Dunajem)², skąd za pośrednictwem Šafařika dostał się do zbiorów Muzeum Narodowego w Pradze.

11. **RAW.**³ — odpis t. zw. r a w a n i c k i, należał niegdyś do klasztoru w Rawanicy (wschodnia Jugosławja), obecnie zaś znajduje się w Muzeum Narodowym w Pradze. Pochodzi z XVII stulecia, zapoczątkowując grupę odpisów młodszych, stanowiących przeróbkę pierwowzoru. Stąd też wartość naukowa tej grupy dla rekonstrukcji pierwotnego tekstu *Statutów* jest niewielka.

12. **SOF.**⁴ — odpis t. zw. s o f i j s k i, przechowywany w Bibliotece Narodowej w Sofji, napisany był w drugiej poło-

¹ Opisy: Šafařik, *Geschichte*, str. 224-225, Флоринский, *op. cit.*, str. 244-249, Novaković, *op. cit.*₂, str. LXXVII-LXXIX, Соловьев, *op. cit.*, str. 28-30, Bogišić, *l. c.*, str. 37, Maciejowski, *l. c.*, I str. 303-304.

² Stąd Kucharski, *Pomniki*, str. 92, nazwał ten odpis „nowosadskim”.

³ Opisy: Šafařik, *Geschichte*, str. 225, Флоринский, *op. cit.*, str. 227-244, Novaković, *op. cit.*₂, str. LXXVII-LXXIX, Соловьев, *op. cit.*, str. 30-31, Bogišić, *l. c.*, str. 36.

⁴ Opisy: Флоринский, *op. cit.*, str. 249-254, Novaković, *op. cit.*₂, str. LXXII, Соловьев, *op. cit.*, str. 33.

wie XVII w. W treści wykazuje podobieństwo do RAK, różni się jednak rozkładem artykułów i stylem.

13. **TEK.**¹ — odpis t. zw. tekelijski, należący niegdyś do Sawy Tökölyiego, znajduje się obecnie w Bibliotece Tekeljanum w Budapeszcie. Pochodzi z XVII w. Odpowiada z drobnymi odchyleniami, lekcji SOF.

14. **BEOGR.**² — odpis t. zw. beogradzki, jedyny z odpisów, przechowywany w Beogradzie, pisany w XVII stuleciu. Zarówno treścią jak i układem artykułów wykazuje podobieństwo do TEK. i do SOF.

15. **BOR.**³ — odpis t. zw. bordżjoski, stanowiący własność rodziny Bordjoških w Somborze. Sporządzony w XVII w. Zawiera tekst podobny do SOF.

16. **STRAT.**⁴ — odpis t. zw. stratimirowiczowski, nabyty w roku 1898 przez A. Sandića, nauczyciela gimnazjalnego w Novim Sadu, z biblioteki metropolity Stefana Stratimirovića Kulpinskiego. Pochodzi z końca XVII lub początku XVIII wieku. W treści zgodny z lekcją SOF.

17. **KOW.**⁵ — odpis t. zw. kowilski, znajdujący się w Bibliotece klasztoru św. Archanioła w Kowilju (północna Ju-

¹ Opisy: Šafařík, *Geschichte*, str. 225-227, Флоринский *op. cit.*, str. 255-257, Djordjević, *op. cit.*, str. 2-3, Sołowjew, *op. cit.*, str. 33-34, Bogišić, *l. c.*, str. 36.

² Opisy: Флоринский *op. cit.*, str. 257-258, Novaković, *op. cit.*, str. LXXXII-LXXXIII, Stojanović Ljubor, *Katalog rukopisa Narodnoj Biblioteci*, str. 380, Sołowjew, *op. cit.*, str. 34, Bogišić, *l. c.*, str. 36.

³ Opisy: Novaković, *op. cit.*, str. LXXXV-LXXXVI, Sołowjew, *op. cit.*, str. 35.

⁴ Opisy: Novaković, *op. cit.*, str. LXXXIV-LXXXV, Sołowjew, *op. cit.*, str. 35.

⁵ Opisy: Novaković, *op. cit.* str. 2, LXXXVI, Sołowjew, *op. cit.*, str. 35.

gosławja). Napisany był w Beogradzie w roku 1726. Tekst zgodny z SOF.

18. **PASZTR.**¹ — odpis t. zw. p a s z t r o w s k i, znajdujący się obecnie w Bibliotece Jugosłowiańskiej Akademii Nauk i Umiejętności w Zagrzebiu, sporządzony w połowie XVIII w. w żupie pasztrowskiej (koło Budwy na wybrzeżu czarnogórskim)². Odpis ten cechuje dowolność zmian językowych i terminologicznych³ i dla badań nad rekonstrukcją oryginału tekstu *Statutów* ma niewielkie znaczenie. Stanowi natomiast znakomite źródło do badań nad mocą obowiązującą *Statutów* na ziemiach serbskich w epoce najazdu tureckiego.

19. **KAR.**⁴ — odpis t. zw. k a r ł o w i e c k i, znajduje się w Bibliotece Patryarszej w Karłowcach. Pochodzi z XVIII w. Liczy tylko 53 artykuły. Wykazuje podobieństwo do BEOGR.

20. **GRB.**⁵ — odpis t. zw. g r b a l s k i, należący niegdyś do zarządu grupy grbalskiej (między Kotorem a Budwą) obecnie przechowywany w Bibliotece Bogišića w Cawtacie (koło Dubrownika)⁶. Odpis ten sporządził koło roku 1765 Antoni Battutta, ówczesny sekretarz żupy grbalskiej.

21. **KRAK.** — odpis t. zw. k r a k o w s k i. W zbiorach

¹ Opisy: Флоринскиѣ, *op. cit.*, str. 258-261, Novaković, *op. cit.*, str. LXXXIII, Strohal Rudolf, *Tako zvani Zakon cara Konstantina i Justiniana u Srba i uopće u južnih Slovena, Mjesečnik hrv. pravn. društva*, XXXVII, str. 229-241, Zagreb, 1911, Sołowjew, *op. cit.*, str. 32-33.

² Sołowjew, *Dušanov zakonik kod Paštrovića*, str. 7 sq. Jest to zapewne nazwany przez Bogišića, *op. cit.*, str. 58, odpis t. zw. *dalmatyński*.

³ Tak np. wyraz *kefalja* przerobił na *kapural*.

⁴ Opisy: Флоринскиѣ, *op. cit.*, str. 258, Novaković, *op. cit.*, str. LXXXIII, Sołowjew, *Zakonodavstvo*, str. 34, Bogišić, *l. c.*, str. 37.

⁵ Opis: Sołowjew, *op. cit.*, str. 31-32.

⁶ Zapewne jest to nazwany przez Bogišića *op. cit.*, str. 38 „*Ljubišin prepis*”, cf. Флоринскиѣ, *op. cit.*, str. 263, Novaković, *op. cit.*, str. LXXXIV.

Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie przechowywany jest pod sygnaturą L. 957 rękopis niewiadomego pochodzenia z połowy XIX w., zatytułowany „*Zakon błagowernoga cara Stefana*”⁶. Jest to kopja RAK., uzupełniona fragmentami z HOD., liczy 200 artykułów w układzie zbliżonym do wersji w *Okázkach* Šafaříka. Jest to najprawdopodobniej lekcja, sporządzona przez P. J. Šafaříka do użytku W. A. Maciejowskiego. Nie przedstawia wartości dla rekonstrukcji pierwotnego tekstu *Statutów*.

* * *

WYDANIA. Wydań drukowanych *Statutów* jest kilkanaście w różnych lekcjach. Są to mianowicie:

Djordjević, l. c. str. 1-55, — zawiera przedruk odpisu TEK.

Fłorinskij, l. c., Приложєнія, zawiera: 1. str. 1—13 przedruk STR., 2. str. 14-35 — przedruk AT., 3 str. 36—51 — przedruk RAW., 4. str. 75—94 — przedruk SOF.

Jireček H., l. c., str. 274-306 — zawiera tekst PRIZ., str. 307-339 — HOD wraz z uzupełnieniami z RAK.

Kucharski, l. c., str. 92-62 zawiera przedruk RAK. i warianty HOD.

Magarašević, l. c. III, str. 44-62, IV, str. 31-49, zawiera przedruk RAK.

Miklošić, l. c., zawiera przedruk lekcji I-go wyd. *Okazek* Šafaříka.

Novaković, *Zakonik*, II wyd. — zawiera krytyczne wydanie domniemanej rekonstrukcji oryginału *Statutów* na podstawie lekcji STR., PRIZ., AT., HOD., RAK., RAW., TEK. i SOF.

⁶ Czubek Jan, *Katalog rękopisów Akademji Umiejętności w Krakowie*, Kraków, 1906, str. 157.

R a j i ć, *l. c.*, I wyd. — tom IV, str. 242—270, II. wyd. — tom IV. str. 254-284, zawiera przedruk TEK.

S o ł o w j e w, *Dušanov zakonik*, wydanie podręczne, wzorowane na II-em wydaniu *Zakonika Novakovića*, z wielu istotnymi zmianami i uzupełnieniami.

Š a f a ř i k, *Okázky* I. i II. wyd. — zawiera przedruk HOD. wraz z uzupełnieniami z RAK.

Z i g i e l, *l. c.*, Приложєнія, str. 8-114, zawiera przedruk PRIZ. z dodaniem 22 artykułów z RAK.

* * *

PRZEKŁADY. Istnieją ponadto przekłady na języki obce i na język serbski nowoczesny:

FRANCUSKI:

B o u é: *l. c.*, IV, str. 426-441, według TEK z przekładu niemieckiego Engla.

L e b l, *l. c.*, według PRIZ.

NIEMIECKI:

E n g e l, *l. c.*, str. 293-310, według TEK, z I-go wydania *Istorii Rajića*.

K u c h a r s k i, *l. c.*, str. 171-226, — według RAK. z dopełnieniami z HOD.

G e r a s i m o v i ć, *Duschans Gesetzbuch*.

POLSKI:

M a c i e j o w s k i, *l. c.*, tom VI, str. 352-385, — według I-ej edycji *Okázek Šafařika*.

ROSYJSKI:

F i ł a r i e t, *l. c.*, zawiera przekład 31 artykułów, dotyczących spraw kościelnych, z wydania *Istorji Rajića*.

G o ł u b i n s k i j, *l. c.*, str. 681-689, zawiera przekład 61 artykułów dotyczących kościoła i duchowieństwa, według I-ej edycji *Okázek Šafařika*.

Zigiel, l. c. Приложенія, str. 8-115, — zawiera przekład lekcji PRIZ. z dodatkami z RAK.

SERBSKI NOWOŻYTNY:

Pantelić, l. c. str. 24-27, 37-39 — zawiera przekład tylko pierwszych 19-tu artykułów.

Novaković, *Zakonik*, I i II wyd. — kilkadziesiąt artykułów w komentarzu.

SŁOWEŃSKI:

Dolenc, l. c., str. 176-200, według tekstu głównego II-ej edycji *Zakonika Novakovića*.

* * *

Stanowiąc jedno z najcenniejszych źródeł do poznania średniowiecznych dziejów prawa serbskiego w epoce dynastji Nemanjićów, *Statuty* były przedmiotem licznych opracowań naukowych. Niemniej jednak badania nie zostały wyczerpane i jeszcze wiele istotnych zagadnień, dotyczących zarówno zewnętrznej jak i wewnętrznej historii *Statutów* pozostaje do opracowania. Złączony wykaz bibliograficzny obejmuje tak publikacje, specjalnie poświęcone *Statutom*, jak i opracowania ogólne i monograficzne dziejów średniowiecznej historii serbskiej, zawierające omówienie poszczególnych zagadnień związanych ze *Statutami*. Z dzieł ogólnych na szczególną uwagę zasługują:

Istorija srba K. Jirečka, *Zakonik*₂ Novakovića, *Dušanov zakonik* Dolenca, *Zakonodavstvo* Sołowjewa, *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi* Taranowskiego. Polska literatura o *Zakoniku* nie jest obfita. Dane, zawarte w *Historji prawodawstw słowiańskich* W. A. Maciejowskiego są już przestarzałe, najnowsze zaś wyniki badań zawierają prace W. Namysłowskiego.

* * *

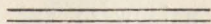
Poniższe wydanie *Statutów* wzorowane jest na powszechnie używanej edycji *Zakonika* w opracowaniu Stojana Novakovića z roku 1898, z uwzględnieniem zmian krytycznych,

wskazanych przez K. Jirečka (*Das Gesetzbuch*, str. 206-208) i przeprowadzonych w edycji Prof. Sołowjewa z r. 1929. Podstawowym przeto tekstem jest lekcja PRIZ. Inne odpisy, jak przedewszystkiem STR., AT. i RAK. posłużyły do emendacji i dopełnienia tekstu zasadniczego. Interpunkcja lekcji PRIZ., niezawsze właściwa, została odpowiednio skorygowana. Z uwagi na charakter niniejszego wydawnictwa rozkład artykułów odpowiada przyjętej od trzydziestu przeszło lat w pracach naukowych numeracji edycji Novakovića, chociaż w tym względzie nie odpowiada ona w pełni krytycznym wymaganiom naukowym. Zawarte w PRIZ. intytulacje artykułów, stanowiące niewątpliwie dzieło kopisty, a nie treść oryginału *Statutów*, zostały pominięte.

Usilnem dążeniem przekładu było wierne oddanie treści i stylu oryginału. Nieznaczne odchylenia od tej zasady wynikały z zawiłej i specyficznej składni tekstu oryginału. Okazała się nawet potrzeba umieszczenia w przekładzie wyrazów domyślnych, bez których poszczególne artykuły pozostałyby całkiem niezrozumiałymi. Wyrazy takie drukowane są w klamrach [-]

* * *

Miło mi podziękować Panu Prof. Juljuszowi Benešićowi, Delegatowi Jugosłowiańskiego Ministerstwa Oświaty w Warszawie, oraz Panu Dr. Aleksandrowi Sołowjewowi, Profesorowi Historji Prawodawstw Słowiańskich w Uniwersytecie Beogradzkim, za życzliwą pomoc przy opracowywaniu niniejszego wydawnictwa.

ЗАКОНЪ БЛАГОВѢРНАГО ЦАРА СТЕФАНА
ВЪ ЛѢТО 6857 ИНДИКЪТІОНА 2 ВЪ ПРАЗНИКЪ ВЪЗНЕ-
СЕНІА ГОСПОДНІА МѢСЕЦА МАІА 21 ДНѢ.

STATUT PRAWOWIERNEGO CARA STEFANA
Z DNIA 21 MAJA, W ŚWIĘTO WNEBOWSTĄPIENIA PAŃ-
SKIEGO, INDYKCJI 2, ROKU 6857¹.

Сіх-же законѣхъ поставліаіємъ отъ православнаго събора нашего,
съ прѣосвѣщеннымъ патріархомъ кир-Іоанкіємъ и всѣми архіереи
и црковники малими и великими, и мною, благовѣрнымъ царемъ
Стефаномъ, и всѣми властели царства ми, малими же и великими.

Закономъ же симъ сложеніа быше:

Ten to statut ustanawiamy na prawosławnym soborze naszym,
przy udziale najświętobliwszego patryarchy naszego kir—Joanika
i wszystkich archijerejów i kleru, niższego i wyższego, i mnie pra-
wowniernego cara Stefana i wszystkich własteli carstwa mojego,
wyższych i niższych.

Prawa te mają być następujące:

1. Наипрѣво за христіанство. Симъ-зи образомъ да се очисти
христіанство.

Najpierw o chrześcijaństwie. W ten sposób ma być oczy-
szczone chrześcijaństwo.

¹ Data roczna — 6857 — według ery bizantyńskiej (*ab origine mundi*) wskazuje rok 1349 ery od narodzenia Chrystusa.

2. Властеле и прочіи люде да се не жене, не благословивше се оу своего архіереа, или оу техъ-зи да се благослове, коіе соу поставили избравши доуховнике архіерей.

Włastelom i innym ludziom nie wolno się żenić bez błogosławieństwa swego archijereja lub tych, których archijereje wybrali i ustanowili proboszczami.

3. И ни едина свадьба да се не оучини безъ вѣнчанія; ако ли се оучини безъ благословенія и оупрошенія цркви, таковы да се разлуче.

Żaden ślub małżeński nie ma być zawierany bez wienczanja, a jeżeli uczyniony będzie bez błogosławieństwa i zgody Kościoła, to tacy mają się rozłączyć.

4. И за доуховны дльгъ всакъ чловѣкъ да има повиновеніе и паслоушаніе къ своему архіерею; ако ли се кто обрѣте съгрѣшивъ цркви, или прѣстоупивъ что любо отъ сіега законика воломъ или нехотѣиємъ, да се повине и исправи се цркви; ако ли прѣчюіе и оудръжи се отъ цркви, и не въсхоще исправити повелѣнія цркви, потомъ да се отлучи отъ цркви.

W sprawach duchownych każdy człowiek winien poddać się i być posłusznym swemu archijerejowi, a jeśli kto zgrzeszy względem Kościoła bądź w czemkolwiek przekroczy statut niniejszy, z wolą, bądź nieumyślnie, niechaj uzna się winnym i usprawiedliwi się przed Kościołem. A jeżeli nie usłucha i będzie stronić od Kościoła i nie zechce usłuchać nakazu kościelnego to ma być wyłączony z Kościoła.

5. И светителіе да не проклинаю христіанъ за съгрѣшеніе доуховно, нъ да пошлю дващи или трици къ оному-зи да га обличи; да ако не чюіе и не оусхоке исправити се заповѣдію доуховною, потомъ да отлучить се.

Niech biskupi nie wyklinają chrześcijan za naruszenie przepisów kościelnych, ale niechaj pierwiej dwakroć lub trzykroć

poślą do niego z upomnieniem, a dopiero wtedy, gdy nie usłucha i nie zechce zastosować się do nakazu kościelnego, niech będzie wyłączony.

6. И за ересь латиньскоу, що се соу обратили христіане въ азимство, да се възврате опетъ въ христіанство; ако ли се кто обрѣте прѣчювъ и не възвративъ се въ христіанство, да се каже како пише оу закону¹ светыхъ отьць.

A co się tyczy herezji łaціńskiej, to ci chrześcijanie, co przystąpili do azymji, niechaj wróćą do chrześcijaństwa, a gdy kto nie usłucha i nie powróci do chrześcijaństwa, ten ma być karany według prawa ojców świętych.

7. И да постави црьковъ велика протопопе по вѣсѣхъ градовѣхъ² и трьговѣхъ да възврате христіане отъ ереси латиньске, кои се соу обратили въ вѣроу латиньскоу, и да имъ дадоу заповѣдь доуховноу, и да се вѣсаки врати въ христіанство.

Kościół Wielki ma ustanowić protopopów po wszystkich grodach i targach, aby odwrócili chrześcijan, którzy przyjęli wiarę łaціńską, od herezji łaціńskiej i aby udzielili im napomnienia duchownego, i niech wszyscy wróćą do chrześcijaństwa.

8. И понь латиньскы, ако се наиде обротивъ христіанина въ вѣроу латиньскоу, да се каже по закону светыхъ отьць.

A ksiądz łaціński, któryby obrócił chrześcijanina na wiarę łaціńską, ma być karany według prawa ojców świętych.

9. И ако се наиде полоувѣрьць оузымъ христіанкоу, ако оуалюби, да се крсти оу христіанство ако ли се не крсти, да моу се оузыме жена и дѣца и да имъ даа дѣль отъ коукіе, а онъ да се ижде.

A jeśli znajdzie się półwiarek, któryby pojął chrześcijankę,

¹ Według STR., w PRIZ. — оу законикоу.

² Według STR., w PRIZ. — niema.

to, jeśli zechce, niech przyjmie chrzest jako chrześcijanin, a jeżeli nie ochrzci się, to będzie mu odebrana żona i dzieci, i ma [on] im wydzielić część domu, a on sam będzie wypędzony.

10. И кто се обрѣте еретикъ живѣ оу христіанѣхъ, да се жеже по образу и да се прожене; кто ли га име тати и тѣ-зи да се жеже.

A heretyk, żyjący pośród chrześcijan, ma być piętnowany na twarzy i wypędzony, a i ten ma być piętnowany, kto go ukrywa.

11. И светителіе да поставе доуховнике по вѣсѣхъ иноріяхъ, по градовѣхъ и по селѣхъ; и ти-зи доуховници да соу иже соу примили благословеніе на доуховничѣство везати и рѣшити отъ своихъ имъ архіереи и да ихъ слоуша вѣсакы по закону црковномуу; а они-зи доуховници, коихъ не соу поставили архіереи, да се ижденоу, да ихъ ведевса црква по законуу.

Biskupi mają ustanowić proboszczów po wszystkich inorjach, po grodach i po siołach, i ci niech będą proboszczami, którzy przyjęli od swych archijerejów błogosławieństwo na kapłaństwo łączenia i stanowienia, i wszyscy winni im posłuszeństwo wedle prawa kościelnego. A ci proboszczowie, których nie ustanowili archijereje, mają być wypędzeni i karani przez Kościół wedle prawa.

12. И доуховному дльгоу козмици да не соуде, кто ли се наиде отъ козмикъ соудивъ црковномуу дльгоу, да плати 300 перьперь, тькъмо црква да соуди.

Osoby świeckie nie mają sądzić spraw duchownych, a ktoby ze świeckich sądził sprawy duchowne, ten zapłaci 300 perperów. Tylko Kościół ma sądzić [sprawy duchowne].

13. И метрополитѣ и епископи и игоумени по митоу да се не поставе; и отъ съда кто се наиде поставивъ по митоу или метрополита или епископа или игоумена, да естъ проклетъ и онъ-зи кой га ѣ поставилъ.

I metropolici i biskupi i igumeni nie mają kupować sobie godności, a odtąd ma być wyklęty i ten, kto za wynagrodzeniem ustanowi bądź metropolitę, bądź biskupa, bądź igumena.

14-a. Игоумени да се не поставліаю безъ дела отъ црькве.

Igumeni nie mają być ustanawiani bez udziału Kościoła.

14-b. Игоумени по монастырѣхъ да се ставе добри чловѣци, кои кіе stojитѣ домъ божіи.

Na igumenów niech będą ustanawiani ludzie dobrzy, którzy troszczyli się o dom boży.

15. Игоумени да живоу оу кѣновіахъ по законуу, зговараіе се съ старьци.

Igumeni mają żyć w kinowji według prawa, radząc się ze starszyzną [klasztorną].

16. И на тисоущоу коукъ да се храни оу монастырѣхъ 50 калоугіеръ.

W klasztorach ma się żywić 50 mnichów na 1000 domostw.

17. И калоугіеріе и калоугіерице кои се постризаю, тере живоу оу своихъ коукіахъ, да се ижденоу и да живоу по монастырѣхъ.

Mnisi i mniszki, którzy się postrzygli, a mieszkają w swoich domach, niech będą [stamtąd] wypędzeni i niech mieszkają w klasztorach.

18. И калоугіеріе кои се соу постригли топици изъ метохіе те-зи црькве, да не живоу оу те-зи црькве, нъ да гредоу оу ине монастыре, да имъ се дава храна.

Mnisi, którzy pochodzą z metochji kościoła, w którym się

postrzygli, nie mają mieszkać w tymże kościele, lecz winni pójść do innego klasztoru i tam otrzymywać pożywienie.

19. И калоугієрь кои свръже расе, да се дръжй оу тъмници, докѣ се обрати опетъ оу послоушаніе, и да се педепьса.

Mnich, który zrzuci z siebie habit, ma być przetrzymywany w ciemnicy tak długo, póki nie wróci do posłuszeństwa, a [potem] ma być karany.

20. О еретицѣхъ кои тѣлеса мрътвихъ жьгоутъ¹. И люди коіе съ вльховьствомъ оузимаю пзь гробовъ, тере ихъ съжижоу, то-зи село да плати враждоу, коіе тои оучини, и ако боуде попъ на то-зи дошьль, да моу се оузме поповьство.

O heretykach, palących ciała zmarłych. A [jeżeli] jacy ludzie dla czarodziejstwa wyjmują z grobów [ciała zmarłych] i palą je, [w takim razie] ma płacić wrażdę sioło, które to uczyni. A jeżeli weźmie w tem udział pop, to ma być mu odjęte popostwo.

21. И кто прода христіанина оу иновѣрною² вѣроу, да моу се роука отсѣче и езикъ оурѣже.

A kto zaprzeda chrześcijanina w inną wiarę, niech mu się rękę odetnie i język oderźnie.

22. И людіе властельсци, кои сѣде по црьковныхъ селѣхъ и по катоунѣхъ, да походи вьсакъ къ своему господароу.

Ludzie właścelscy, siedzący po kościelnych siołach i katuszach, niech wróć do swych panów.

¹ Według CHIL., HOD. i BIS.; w PRIZ. — o grobów.

² Według AT.; w PRIZ. — оу иноу невѣрною.

23. Црѣквамъ поноса да нѣсть, развѣ кѣда гредѣ камо царь, тѣда-зи да га дижоу.

Na kościołach nie ma ciążyć ponos, chyba gdy car gdziekolwiek idzie, wówczas mają go podejmować.

24. И ако се наиде кои владальць црѣковни оузьмѣ мито, да се распе.

Jeżeli którykolwiek urzędnik kościelny da się przekupić, to jego majątek ulegnie zburzeniu.

25. Црѣквами да облада господинь царь и патриархъ и логофеть, а инь никто.

Nad kościołami ma mieć władzę tylko car pan i patryarcha i logofet, a nikt inny.

26. Цркви вѣсе що се обрѣтаю по земли царства ми, освободи царство ми отъ вѣсѣхъ работъ малихъ и великихъ.

Moja Carska Mość uwalnia wszystkie kościoły na ziemi carstwa mego od wszelkich robocizn, małych i wielkich.

27. И цркви царскіе да се не подлагаю подь цркви веіе. Коścioły carskie nie mają podlegać kościołom wielkim.

28. И по вѣсѣхъ црѣквахъ да се хране оубозиі како ієсть оуписано отъ криторь; кто ли ихъ не оусхрани отъ митрополитъ или отъ епископъ или отъ игоумень, да се отлоучи отъ сана.

Po wszystkich kościołach mają się żywić ubodzy według zapisów fundatorów, a jeżeli którykolwiek metropolita bądź biskup lub igumen nie da im pożywienia, to utraci swoją godność.

29. И калоуѓієріє да не живоу изъвънь монастыра.

A mnisi nie mają mieszkać poza klasztorem.

30. И отселѣ да не оурѣе ниедина власть калоугіера или чловѣка црьковна; и кто потвори сіе при животѣ и по сѣмрѣти царства ми, да нѣсть благословенѣ; ако ли ієсть кто що комоу кривѣ, да га ище соудомъ и правѣдомъ по закону; ако ли га оурѣе безъ соудѣ, или комоу забави, да плати самоседѣмо.

Odtąd żadna władza niech nic nie zabiera bez sądu mnichowi lub człowiekowi kościelnemu, a kto ten zakaz przekroczy za życia lub po śmierci Mojej Carskiej Mości niech nie ma błogosławieństwa. Gdy jeden drugiemu w czem przewini, niechaj poszukuje sądownie i zgodnie z prawdą według prawa. A jeżeli zabierze bez sądu, albo zatrzyma cokolwiek, niech płaci siedemkroć.

31. И попове баштинниці да си имаю свою баштинноу землю и да соу свободни; и нии попове кои не имаю баштине, да имѣ се дадоу три ниве законите, и да ієсть капа поповѣска свободна; ако ли векиє оузме отъ те-зи земліє, да работа прѣквѣмъ по закону.

Popi basztinni niech mają swoją ziemię basztinną i niech będą wolni. A innym popom, nie mającym basztiny, ma być dane po trzy niwy według prawa, lecz głowa popa ma być wolna. Jeżeli przybierze więcej ziemi, to ma pełnić roboczną na rzecz kościołów według prawa.

32. Людіє црьковнии, кои дръже црьковна села и земліє црьковне, а прогнали соу меропѣхе црьковне или Влахе, они-зи кои-но соу разѣгнали людіи, да се свежоу и да имѣ се оузме землю и людіє; и да ихъ дръжи црькѣа докле скоупе людіи кое соу разѣгнали.

Ludzie kościelni, którzy, dzierżąc sioła i ziemie kościelne, wypędzili z nich meropchów kościelnych bądź Wołochów, mają być więzieni i ma im być odebrana ziemia i ludzie, i ma ich więzić Kościół tak długo, póki nie zgromadzą rozegnanych ludzi.

33. Црьковнии людіє о вѣсакои правдѣ да се соуде прѣдѣ своими митрополити и прѣдѣ епископи и игоумени; коиѣ ста оба чловѣка едне црькѣе, да се соуде прѣдѣ своомъ црьковомъ; ако ли отъ двѣю

цркви. Боудета два чловѣка, коѣ се прита, да имъ соуде обѣ цркви.

Ludzie kościelni mają się sądzić o wszelką prawdę przed swoimi metropolitami i przed biskupami i przed igumenami. Ludzie jednego kościoła mają się sądzić przed swoim kościołem, a jeżeli ci dwaj wiodący spór ludzie będą z dwóch kościołów, to mają ich sądzić oba kościoły.

34. И що соу села црковна и людѣ црковныи, да не гредоу оу меропшине царства ми¹ ни на сѣно ни на ораніе ни на винограды ни на единому работоу, ни на малоу ни на великоу, отъ вѣсѣхъ работъ освободи царство ми, тѣкмо да работаю цркви; кто ли се нанде изгнать метохію на меропшиноу и прѣчию законъ царства ми, тѣ-зи властникъ да се распе и накаже.

A sioła kościelne i ludzie kościelni nie mają chodzić na meropszynę carską, ani na sianokos, ani na orkę, ani na winobranie, ani na żadną robotę, czy to wielką czy też małą. Moja Carska Mość uwalnia ich od wszelkich robót, niech tylko na rzecz kościoła pracują, a który właściciel zapędzi metochję na meropszynę, nie usłuchawszy postanowienia carskiego, to i majątek jego ulegnie zburzeniu i [on sam] będzie ukarany.

35. И прѣдаде царство ми игоуменомъ цркви, да обладаю вѣсомъ юукомъ, кобилами и коньми и овьцами, и инѣмъ вѣсѣмъ, и о вѣсѣмъ да соу вольни, що ієсть прилично по поути и по правдѣ, и како пише хрисовоуль светихъ ктиторъ.

Moja Carska Mość przekazała igumenom kościoły, aby wladali całym ich domostwem, i świerzepiamy, i końmi, i owcami,

¹ Według AT., CHIL., HOD., BIS. i BAR., tylko w PRIZ.: И що соу села меропшине царства ми по Загоріи и иноуде, црковны людѣ да не гредоу оу меропшине...— A w siołach meropskich mojego carstwa na Zagórze i gdzieindziej ludzie kościelni...; w STR., STUD. i RAK. niema tego artykułu.

i wszystkim innem, i wolno im czynić wszystko, co jest zgodne z sumieniem i z prawdą, jak to pisze chryzowul świętych fundatorów.

36. И да оуставе по црквахъ законъ кѣновѣиски калогіеромъ оу монастырѣхъ, противоу како ієсть коні монастырь.

A dla żyjących w klasztorach mnichów mają być ustanowione po kościołach odpowiednie dla każdego klasztoru statuty o kinowji.

37. И екьсарьси козмици да нѣсоу, да ихъ не посилаю метрополитѣ по поповѣхъ, ни да воде конь метрополитѣскихъ по поповѣхъ; развѣ да посила метрополитѣ калогієра самодрогата по поповѣхъ, да исправи доуховно; и доходѣкъ црковни да оузме отъ поповъ, коні ієсть отъ баштине.

Osoby świeckie nie mają być wysłannikami, niech metropolici nie posyłają ich do popów, ani nie mają oni prowadzić koni metropolitów do popów, metropolici mają posyłać do popów tylko mnicha samowtór dla załatwienia spraw duchownych i dla pobrania od popów dochodu kościelnego, który należy się od basztiny.

38. И отъ съда и напѣда ждребѣции и коніи царства ми да се не даваю црквамъ, ни по црковныхъ селѣхъ оу храноу.

A odtąd na przyszłość źrebięta i konie carskie nie mają być oddawane na paszę kościołom bądź siołom kościelnym.

39. Властеле и властеличники, иже се обрѣтаю оу дряжавѣ царства ми, Срьбліє и Грьціи, що ієсть комоу дало царство ми оу баштиноу оу хрисоволи, и дрьже до дньсь до снєга-зи събора, те баштине да соу твьде.

Jeżeli znajdujący się w państwie Mojej Carskiej Mości włastele i własteliczyce, Serbowie i Grecy, posiadają do teraźniejszego

soboru basztiny, nadane im chryzowułami carskimi, to [i nadal] niech te basztiny pozostaną w mocy.

40. И вѣси хрисовоули и простагъме, що ієсть комоу оучинило царство ми, и що ке комоу оучинити, и те-зи башине да соу тврѣде, како-но и прѣвыихъ правовѣрныхъ царь; да соу вольни ними и подь прѣковъ дати, или за доушоу отдати, или иномоу продати комоу любо.

A wszystkie chryzowuły i prostagmy, które Moja Carska Mość nadała lub które zechce komu nadać, i wszystkie [na podstawie tych chryzowułów i prostagm posiadane] basztiny mają być zachowane w mocy, jak było za poprzednich prawowitnych carów; ich właściciele mogą je na rzecz kościoła dać lub za [zbawienie] duszy oddać bądź sprzedać komukolwiek innemu.

41. Кон властелинъ не и оузима дѣце, а или пакы оузима дѣцоу, тере оумре, и по ніегове сѣмрѣти башина поуста остане, где се обрѣте отъ ніегова рода, до третіега братоучеда, тѣ-зи да има еговоу башиноу.

Jeżeli umrze włastelin bezdzietny bądź nawet mający dzieci, lecz [one] umrą i basztina zostanie bezdziedziczną, a znajdzie się z jego rodu ktoś do trzeciego bratuczeda, to niech ten ma jego basztinę.

42. И башине вѣсе да соу свободне отъ вѣсѣхъ работъ и поданѣкъ царства ми, развѣ да даваю сокіе, и воискоу да воюю по законуу.

Wszystkie basztiny mają być wolne od wszelkich robót i powinności względem Mojej Carskiej Mości, a mają tylko składać soć i wojować w wojsku wedle prawa.

43. И да нѣсть вольнъ господинъ царь, ни краль, ни госпожда царица никомоу оузети башине по силѣ, ни коунити, ни замѣнити, развѣ ако си кто самъ полюби.

Nie ma być mocen ani car pan, ani król, ani carowa pani zabrać komukolwiek basztiny siłą, ani kupić jej, ani zamienić, jak tylko z wolą [basztinnika].

44. И отроке що имаю властеле, да имъ соу оу бациноу, и нихъ дѣце оу бациноу вѣчноу, нѣ отрокъ оу прикію да се не даіе никѣда.

A otrocy, których mają włastele, niech należą do basztiny, i dzieci ich mają być wiecznie w basztynie, lecz nigdy otrok nie ma być dany w posagu.

45. И властеле и ини людіе кои имаю цркви бацинне оу своихъ бацинахъ, да нѣсть вольнъ господинъ царь, ни патріархъ, ни инъ светитель те-зи цркви подъ велію подложити црквою; развѣ да си е вольнъ бациникъ да си постави свога калогіера и да га доведе къ светителю, да го благослови светитель оу чиіен боуде иноріи; и да облада светитель оу той-зи цркви доуховнымъ дѣломъ.

Nie ma być mocen ani car pan, ani patriarcha, ani żaden biskup poddać pod Wielki Kościół świętyń własteli bądź innych ludzi, postawionych na ich basztinach. Lecz wolno będzie basztinnikowi ustanowić przy takim kościele swego mnicha, którego winien przyprowadzić przed biskupa, właściwego dla danej inorji, aby mógł on go pobłogosławić; a władzę duchowną nad tym kościołem ma sprawować biskup.

46. И отроке що си кто имаю, да ихъимаю оу бациноу; тѣмъ що кіе властелинъ простити, а или моу жена, а или сынъ іего, то-зи да ієсть свободно, а ино нищо.

A kto ma otroków, to niech oni należą do jego basztiny; tylko włastelin, albo jego żona, albo jego syn, mogą zwolnić ich, tylko tak jest dopuszczalne, a inaczej wcale.

47. И властелинъ кой се нагіе подложивъ свою црквовъ подъ друугоу црквовъ, векіе томъ-зи црквовъ да не облада.

Włastelin, który podda swój kościół pod inny kościół, nie ma już nadal władać tym kościołem.

48. Къда оумре властелинъ, конь добри и ороужіе да се даіе цароу; а свита велиа бисерна и злати поіасъ, да има сынъ іего и да моу царь не оузме; ако ли не оузима сына, нъ има дъщерь, да іесть тѣмъ-зи вольна дъщи или продати или отдати свободно.

Gdy umrze włastelin, to koń lepszy i zbroja mają być odane carowi, płaszcz większy, perlami wyszywany, i pas złoty ma mieć syn jego, i car nie ma mu wziąć tego. A gdy [zmarły włastelin] nie ma syna, ale ma córkę, to może córka sprzedać to lub darować.

49. Властеле крайщници, коіа воиска отътоуда мине и плѣни землю царевоу, тере прѣиде опеть презъ нихъ землю, ти-зи властеле вѣсе да плати прѣзь коихъ прѣиде дръжавоу.

Jeżeli jakie obce wojsko stamtąd idzie i plądruje ziemię carską i w powrotnej drodze znów przejdzie po ziemi własteli kraisztników, to mają płacić wszystko ci włastele, przez których okręgi przeszło [owo wojsko].

50. Властелинъ кои описьоуіе и осрамоти властеличикіа, да плати 100 перперъ; и властеличикъ ако описьоуіе властелина, да плати 100 перперъ и да се бніе стапи.

Włastelin, który zelży i osromoci własteliczyca, ma płacić 100 perperów. A jeżeli własteliczyca zelży włastelina, to ma płacić 100 perperów i będzie obity kijami.

51. И кто прѣда сына или брата оу дворь и оупроси га царь: вѣровати ли га кю; и рече: вѣроуи колико и мене, ако коіе зло оучини, да плати онъ-зи кои га іе прѣдалъ; ако ли га такой име дворити како-но дворе оу полатѣ царевѣ, що съгрѣши да плати самъ.

Kto odda syna albo brata na dwór, i car zapyta go: czy mogę mu ufać, a tenże odpowie: ufaj, jak i mnie, to jeżeli [syn albo brat] popełni jakie zło, niech zapłaci ten, kto go oddał.

Jeżeli natomiast [car] przyjmie go do służby na dworze w pałacu carskim [bez takiego zapytania ojca albo brata], to [przyjęty na służbę] sam zapłaci za popełnienie grzechu.

52. За невѣроу за вѣсако съгрѣшеніе братъ за брата, и отецъ за сына, родимъ за родима, кто соу отдѣлни отъ онога-зи оу своихъ коукіахъ, кто іе не съгрѣшилъ. тѣ-зи да не плати ница; развѣ онъ-зи коц іе съгрѣшилъ, тогова и коукіа да плати.

Za zdradę [i] za wszelki grzech ani brat za brata, ani ojciec za syna, ani krewny za krewnego nie ma nic płacić jeżeli mieszkają oddzielnie w swych domach od tego, który zgrzeszył, lecz ma płacić dom tego, kto zgrzeszył.

53. И кои властелинъ оузме владыкоу по силѣ, да моу се обѣ роукѣ отецкоу и носъ оуреже; ако ли себѣрь оузме по силѣ владыкоу, да се обѣси; ако ли свою другоу оузме по силѣ, да моу се обѣ роуке отецкоу, и носъ оурѣже.

Który właścelin weźmie władcy siłą, temu się obie ręce usieczy i nos oderżnie, jeśli zaś sebr weźmie władcy siłą, to będzie powieszony, jeżeli weźmie siłą równą sobie, to mu się obie ręce usieczy i nos oderżnie.

54. Ако ли владыка блоудъ оучини съ своимъ чловѣкомъ, да имъ се обѣма роуке оуцѣкоу и носъ оурѣже.

A jeżeli władcy popełni nierząd ze swoim człowiekiem, to ma się obojgu ręce usieć i nosy oderżnąć.

55. И ако властелинъ или властеличикъ опсоуіе себра, да плати 100 перперъ; ако ли себѣрь опсоуіе властелина или властеличикіа, да плати 100 перперъ и да се осмоуди¹.

A jeżeli właścelin albo właśceliczycz zelży sebra, niech pła-

¹ Według AT., BIS., BAR., HOD. i CHIL.; w PRIZ. treść taka sama, lecz odmienna stylizacja.

ci 100 perperów, jeżeli zaś sebr zelży włastelina lub własteliczycza, niech płaci 100 perperów i ma być osmalony.

56. Властелинъ на вечери да се не позива, развѣ да се позива прѣгѣ обѣда, и да моу се прѣгѣ приповѣда; и кто боуде позванъ прѣгѣ обѣда съ приставомъ и не прииде на обѣдъ, да ієсть кривъ и престои властелиноу 6 воловъ.

Włastelin nie ma być pozywany przy wieczerzy, a tylko przed obiadem, i należy mu wówczas oznajmić [o co jest pozwany]. A kto będzie pozwany przed obiadem przez pristawa i nie stawi się przed obiadem, to zawini. A prestoj włastelina [wynosi] 6 wołów.

57. Кои властелинъ на приселици комоу, пизмомъ коіє зло оучини, земли плѣномъ, или коукіє пожеже, или коіє любо зло оучини, тако-зи та-зи дрѣжава да моу се оузме, а ина да не дасть.

Który włastelin na priselicy uczyni komu zło z zemsty, niszcząc ziemię lub paląc domy, albo jakiegokolwiek zło uczyni, to ma być mu drżawa odjęta, a innej nie dostanie.

58. Кои властелинъ оумре а има ієдно село оу жоупѣ или мею жоупами, що се зло оучини томоу-зи селоу пожегомъ или инимъ чимъ любо, вѣсоу тоу-зи злобу да плати околина.

Jeżeli umrze który włastelin, mający sioło w żupie albo między żupami, а siołu temu będzie uczynione jakie zło pożogą albo innym sposobem, to tę szkodę ma płacić okolina.

59. Пронію да нѣсть вольнъ никто продати ни коупити кто не има бацине; отъ прониарьске земліє да нѣсть вольнъ никто подложити подъ црьковъ; ако ли подложи, да нѣсть тврѣдо.

Nikomu nie wolno ani kupić ani sprzedać pronji, [gdyż] nikt [na pronji] nie ma basztiny. Nie wolno nikomu oddać pronjarzskiego gruntu na rzecz kościoła, jeśli odda to [taka darowizna] nie będzie ważna.

60. Цара вѣсакъ да диже коуде камо греде; градъ вѣсакъ до жоупе, и жоупа до жоупе, и пакы жоупа до града.

Wszyscy mają przeprowadzać cara tam, dokąd on podąży, gród każdy do żupy, a żupa do żupy, a zaś żupa do grodu.

61. Къди принде властелинъ съ войске домоу, или конъ любо воиникъ; ако га кто позове на соудъ, да боуде дома 3 недѣлие, потомъ да греде на соудъ.

Gdy włastelin albo inny wojak wróci z wojska do domu, a ktoś go pozwie do sądu, to może on trzy tygodnie być w domu i potem dopiero iść na sąd.

62. Властеле веліи да се позиваю съ книгомъ соудиномъ, а прочи съ печатиномъ¹.

Włastele wyżsi mają być pozywani pismem sędziego, a inni pieczęcią.

63. Кефалие що соу по градовѣхъ, да оузимаю свои доходѣхъ закономъ; и да имъ се продаіе жита и вина и меса за динарь що иномоу за два, нѣ грагiанинъ то-зи да моу продава, а инъ никто.

Kefalje, którzy są po grodach. mają pobierać swój dochód według prawa i ma im być sprzedawane i żyto i wino i mięso za dynara tyle, co innym za dwa, ale tylko grodzianin ma tak sprzedawać, a nikt inny.

64. Сирота коудельница да іестъ свободна, такожде како и попъ.

Sierota prządka ma być ma być wolna tak jak pop.

65. Попъ конъ не има свога стаса, да моу се даде 3 ниве законите, и попъ конъ годѣ отъ свога господара да не отходи никамо;

¹ Według STR., AT., HOD., BIS., RAK., RAW., SOF. i TEK.; w PRIZ. treść taka sama, lecz odmienna stylizacja.

ако ли га господарь не име храни́ти по закону, да до́гѣ къ сво-
іе́моу архіере́ю, а архіере́и да рече о́ному-зи властели́ноу да храни
по́па по закону; да ако о́нь-зи господарь не име чу́ти, да іе́сть по́пъ
свободѣ́нь коудѣ́ моу хотѣ́ніе, ако ли бо́уде по́пъ ба́щиньникъ, да га
нѣ́сть во́льнь отъгнати́, тѣ́кмо да іе́сть свободо́нь.

Jeżeli który pop nie ma własnego gruntu, to mu się da trzy
niwy ustawowe. A pop jakkolwiek niech nie odchodzi od swego
pana, lecz jeżeli pan nie daje mu utrzymania według prawa, to
niech zwróci się do swego archijereja, a archijerej niechaj powie
temuż włastelinowi, aby utrzymywał popa wedle prawa, a jeżeli
tenże pan nie usłucha, to pop może odejść dokądkolwiek [zechce];
jeżeli pop będzie basztinnikiem, to pan nie może go odegnąć,
lecz [pop] ma być wolny [od powinności względem pana].

66. Братеньци кои соу заіедно, оу іеднои коуки, кѣ́да ихъ
кто позове на домоу, кои отъ нихъ при́де, тѣ́-зи да отпира; ако ли га
обрѣ́те на двороу царевоу, или соуди́ноу, да при́де и рече: дати кю
брата старѣ́йга на соудъ, да га да, а силе да моу нѣ́сть отпирати́.

Jeżeli kto pozwie braci, żyjącym we wspólnocie w jednym
domu, to ten z nich, który stawi się, ma odpierać. Jeżeli [pozywa-
jący] zastanie go na dworze carskim lub na dworze sędziego, niech
przyjdzie i powie: chcę postawić na sądzie brata starszego, to
niech go postawi, i nie należy go zmuszać do odpierania.

67. О́троци и ме́ропъси кои сѣ́де заіедно оу іедно́мъ селоу,
вѣ́сакѣ платѣ ко́іа приходи, да плакіаю вѣ́си заіедно на лю́ди, како
платоу плакіаю и работоу работаю, тако-зи и землю да дры́же.

Otrocy i meropchowie, którzy siedzą razem w jednym siole,
mają płacić wspólnie wszelkie daniny, jakie na nich przypadną;
jak płacą daninę i odbywają robotę, tak też mają mieć ziemię.

68. Ме́ропъхо́мъ зако́нь по вѣ́сей землі: оу неде́ли да работаю
два дѣ́ни про́ніа́роу, и да моу да́ва оу годи́щоу перпе́роу царевоу; и
замани́цо́мъ да моу сѣ́на коси дѣ́нь іеди́нь и виногра́дъ дѣ́нь іеди́нь,

а кто не има виноградь, а они да мою работаю ине работе дньъ, и що оуработа меропъхъ, то-зи вѣсе да стежи, а ино прѣзъ законъ нищо да мою се не оузме.

Dla meropchów prawo po całej ziemi: co tydzień mają dwa dni robić dla pronjara i co roku dawać mu perper carski i wszyscy mają mu darmo kosić siano jeden dzień i pracować w winnicy jeden dzień, a jeżeli nie ma winnicy, to mają mu jeden dzień wykonywać inną robotę, a co meropch upracuje sobie, to ma mieć dla siebie, i nic wbrew prawu nie ma być mu odjęte.

69. Себрова събора да нѣсть; кто ли се обрѣте съборьникъ, да мою се оуши оурѣжоу и да се осмоуде поводиѣе.

Nie ma być sejmiku sebrów, a jeżeli znajdzie się ktoś sejmikujący, to mu się uszy oderżnie, a nawołujący będą osmaleni.

70. И кто се обрѣте оу іедной коуки, или братеньци, или отьць еть сыновъ, или инъ кто отдѣльнъ хлѣбомъ и иманіемъ, и ако боуде на іедномъ огници, а тѣмъ-зи отдѣліенъ, да работа іако иніи мали людіе.

A kto znajdzie się w jednym domu, bądź bracia, bądź ojciec z synami, albo ktokolwiek inny, lecz oddzielony w chlebie i w majątku, to jeżeli będzie na jednym ognisku, chociaż oddzielony od nich, niechaj wykonuje roboty jak i inni mali ludzie.

71. И кто зло оучини братъ или сынъ или родимъ кон соу оу іедной коуки, вѣсе да плати господаръ коукіе, или да дасть кон іе зло оучинилъ.

Jeżeli będący w jednym domu brat albo syn albo jaki krewniak popełni zło, to gospodarz domu albo zapłaci za wszystko albo wyda [tego], kto popełnił zło.

72. И кто невольнъ догіе на дворъ царевъ, да се вѣсакомоу оучини правда освѣнъ отрока властельскога.

A kto uciśniony przyjdzie na dwór carski, niechaj mu będzie wymierzona prawda, wyjąwszy otroka włastelskiego.

73. Сирота коіа нѣсть іака прѣти или отпирати, да даіе пьрьца кои се кіе за ню прѣти.

Sierota, która nie może prowadzić przy albo odpierać, ma dać piercę, który zechce za nią spierać się.

74. Село съ селомъ да пасе; коудѣ іедно село, тоудѣ и дроуго; развѣ забѣль законитыхъ и ливадѣ законитыхъ никто да не пасе.

Sioło jedno z drugim ma pasać [bydło wspólnie], gdzie jedno tam i drugie; lecz lasów i łąk, prawem chronionych, nikomu wypasać nie wolno.

75. Жоупа жоупѣ да не пасе добитькомъ нища; ако ли се обрѣте іедно село оу онои-зи жоупѣ, оу кога любо властелина, или іесть царства ми, или іесть прѣковно село, или властеличикіа, ономоу-зи селоу никто да не забрани пасти, да пасе коудѣ и жоупа.

[Jedna] żupa nie ma wypasać swego bydła w [drugiej] żupie. Jeżeli się znajdzie w jakiejś żupie sioło włastelina, bądź Mojej Carskiej Mości albo kościelne lub własteliczycza, to nikt nie ma zabronić temuż siołu paść, niech pasie tam gdzie i żupa.

76. Ако кто попасе жито или винограде, или ливадоу грѣхомъ, тоу-зи попашоу да плати що рекоу доушници¹ кои цѣне; ако ли нахвалицомъ попасе, да плати попашоу и 6 воловъ.

A kto nieopatrnie wypasie żyto albo winnicę lub łąkę, ten ma zapłacić cenę, jaką orzekną dusznicy. Jeżeli wypasie rozmyślnie, to ma płacić wypas i 6 wołów.

77. Потька мегю сельми 50 пьрьперь, а Влахомъ и Арбанасомъ 100 пьрьперь, и те-зи потьке цароу половина, а господароу половина чіе боуде село.

¹ Według STR., AT. i in., a tylko w PRIZ.: доушевниці.

Potka między siołami [niech wynosi] 50 perperów, a Wołosi i Albańczycy [niech płacą] 100 perperów, a z tej potki [należy się] połowa carowi a połowa panu tego sioła.

78. О земли и о людехъ црьковныхъ, що имаю съ кимъ соудъ црькви, ако кто изнесе милостноу книгоу, или рече: милостника имаю, оу тои-зи книзѣ и оу томъ-зи милостникоу нища да вестъ, развѣ да се соуде по законуу царства ми, нѣ виноу да оупросе царство ми.

Jeżeli który z kościołów ma z kimkolwiek sąd o ziemię bądź o ludzi kościelnych, to chociaż tenże przedstawi pismo nadawcze bądź powie: mam miłośnika, to ani pismo ani ten miłośnik nic nie mają znaczyć, lecz [sprawa] ma być sądzona podług prawa Mojej Carskiej Mości, a zawsze mają zapytać Moją Carską Mość.

79. А за мегіе земліе що се потвараю села мегю собомъ, да ищюу соудомъ отъ светаго краліа, кѣди се іе прѣставиль, ако кто дасть милость царевоу и рече: даль ми ієсть господиъ царь, како ієсть дръжалъ мои друугъ прѣгіе мене; ако дасть милость царевоу, да боуде тако-зи, да дръжи освѣтъ црьковнога.

Spory o miedze graniczne pól sąsiadujących ze sobą siół mogą być dochodzone sądownie [tylko wówczas], jeżeli wynikły [już] po śmierci Świętego Króla. Kto okaże nadanie carskie i powie: dał mi car pan, jako miał mój poprzednik przedemną, to, jeśli okaże nadanie carskie, niech ma, chyba żeby [spór dotyczył dóbr] kościelnych.

80. За мегіе сельске да дадоу обои кон ищюу свѣдоке, онъ половиноу а онъ половиноу по законуу, да коудѣ рекоу свѣдоци, то-гова-зи да ієсть.

O miedze graniczne siół niech dadzą obie poszukujące strony świadków, jedna połowę i druga połowę według prawa, tak ma być, jak wskażą świadkowie.

81. Планине що соу оу земли царства ми, що соу планине цареве да соу цароу, а црьковне црьквямь, а властельске властеломь.

Które połoniny w ziemi Mojej Carskiej Mości należą do cara, niech pozostaną carskimi, a kościelne kościołów, a własielskie własteli.

82. Гдѣ прѣстои Влахъ или Арбанасинъ на селѣ, на томъ-зи селѣ да не стане други за нимъ грѣде, ако ли по силѣ стане, да плати потькоу, и що ie испасьль.

W siole, w którym już jest Wołoch lub Albańczyk niech nie zatrzymuje się drugi za nim idący, a jeżeli siłą osiadzie, to niech płaci potkę i za to co wypasł.

83. Гдѣ се изнесета двѣ книзѣ царевѣ за iедноу ипотесъ за землю, кто съда дръжи до сiега-зи доба съборьного, тогова да iесть, а мiлостъ да се не потвори.

Gdy w sporze o ziemię okazane będą dwa pisma carskie, to [ziemia] ma być tego, kto jest w jej władaniu do obecnego soboru i nadanie ma pozostać niewzruszone.

84. Соудбине¹ да нѣ за котль ни оправе ни коiе, кто се оправи, да не дава соудiамъ оправе; роуке на соудѣ да нѣсть, и опаданiа и оудаве, тькмо да се соуде по законуу.

W razie zastosowania kotła nie ma być żadnego innego [dalszego] sądu bądź oczyszczenia, kto się oczyści, ten niech nie daje sędziom oprawy. Nie ma być na sądzie ani wyręczenia, ani zarzutu, [popelnienia czynu, nie stanowiącego przedmiotu sprawy], ani samowolnego uwięzienia, lecz tylko niech się sądzą według prawa.

85. Кто рече бабоуньскоу речъ, ако боуде властелинъ, да плати 100 перперъ, ако ли боуде себръ, да плати 12 перперъ и да се бие стапи.

¹ Według AT., BIS., BAR. i RAK.; w STR. i PRIZ: соудьбы.

Jeżeli słowo babuńskie głosi włastelin, to niech płaci 100 perperów, a jeżeli nie będzie włastelinem, to niech płaci 12 perperów i niech go się bije kijami.

86. Гдѣ се обрѣте оубіѣство, онъ-зи кон-но боуде зарѣваль бои, да ієсть кривъ ако се и оубіє.

Gdzie się zdarzy zabójstwo, to ten kto dał początek bójce, ma być winien, chociaż będzie zabity.

87. Кто нѣсть дошълъ нахвалицомъ по силѣ тере іє оучинилъ оубіѣство, да плати 300 перперъ, ако ли боуде пришълъ нахвалицомъ, да моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу.

Kto przyszedł i popełnił zabójstwo, lecz nierozmyślnie bez gwałtu, ten ma płacić 300 perperów, a jeżeli przyszedł umyślnie, to mu się obie ręce usieczy.

88. Къди се пѣре властеле, кто се оу що оуцѣри, да се дава іємѣце.

Gdy włastele wiodą spór, to ten, kto upadnie w sporze, ma stawić jemców.

89. Кто позове кривѣца прѣдъ соудіє, позвавъ и не поиде на соудъ, нѣ сѣди дома, онъ-зи кон ієсть позванъ, ако приде на рокъ прѣдъ соудіє и отетои се по законоу, тѣ-зи да ієсть простъ отъ тога-зи дльга за кон іє былъ позванъ ієрь онъ-зи позвавъ дома сѣди.

Jeśli kto pozwie winowajcę przed sędziów i, pozawszy, nie pójdzie na sąd, lecz siedzi w domu, a pozwany przyjdzie na rok przed sędziów i wyczeka wedle prawa, to będzie wolny w sprawie, o którą był pozwany. gdyż ten, co pozwał, siedzi w domu.

90. Залогє коудє се обрѣтаю, да се откоупоую.

Gdziekolwiek znajdujące się zastawy mogą być wykupione.

91. Къда се прита два, ако рече іединъ отъ нихъ: имамъ пристава овѣдѣ-зи на двоуоу царевоу или на соудниоу, да га даа; къда понице онѣде-зи и не обрѣще га оу дворѣ тѣ часѣ, да принде на соудъ и рече: не наидохъ пристава, ако іесть на обѣдоу, да моу іесть рокъ на вечери; ако ли іесть на вечери, да іесть на обѣдоу да га дасть, ако ли га боуде одѣслалъ царь а или соудниѣ на работоу тога-зи пристава, да нѣсть кривъ онѣ-зи кои-по га даіе, да моу се постави рокъ догѣде онѣ-зи пристава принде, да га даа прѣдъ соудниами.

Jeżeli dwóch prowadzi spór i jeden z nich rzeknie: mam pristawę tu na dworze carskim lub w sądzie, to niech go postawi. Jeżeli, szukając, nie znajdzie go odrazu na dworze, to niech przyjdzie do sądu i powie: nie znalazłem pristawę. Jeśli to będzie w południe, to niech ma rok na wieczór, a jeżeli będzie wieczór, to niech go sprowadzi do [następnego dnia] przed południem, a jeżeliby car lub sędziowie posłali pristawę ze służbą, to nie będzie winien ten, kto go powołuje. Wyznaczyć mu rok wtedy, gdy pristaw przyjdzie, aby go mógł postawić przed sędziami.

92. Ако кто позна лице подъ чловѣкомъ а боуде оу горѣ оу поустоши, да га поведе оу припрѣвниѣ село и заручи селоу и позове да га дадоу прѣдъ соудниѣ; ако ли га не даа село прѣдъ соудниѣ, що покаже соудъ, да плати село то-зи.

Jeżeli kto, będąc w górach na pustkowiu, rozpozna lico u człowieka, niechaj go wiedzie do najbliższego sioła i powierzy go siołu i wezwie je do przyprowadzenia go przed sędziów. Jeżeli sioło nie sprowadzi go przed sędziów, to niech płaci owo sioło według ustalenia sądu.

93. Кто проводи дружниаго чловѣка оу тоуждоу землю, да моу га даа самосеѣдмога.

Kto uprowadza na obcy grunt człowieka, należącego do osoby równej uprowadzającemu, ten ma jej zwrócić go wraz z sześciu [innymi ludźmi].

94. Ако оубиѣ властелинъ себра оу градоу или оу жоупѣ или оу катонуоу, да плати тисоуцоу перперъ; ако ли себъръ властелина оубиѣ, да моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу, и да плати 300 перперъ.

Jeżeli władca zabije sebra w grodzie lub w żupie albo w katonie, to niech płaci 1000 perperów, a jeżeli sebr zabije władcinę, to niech mu się obie ręce odsieczy i niech płaci 300 perperów.

95-a. Кто опсоуѣ светителѣа или калоугѣра или попа, да плати 100 перперъ.

Kto zelży biskupa albo mnicha lub popa, niech płaci 100 perperów.

95-b. Кто се обрѣте оубивъ светителѣа или калоугѣра или попа, да се тѣ-зи оубиѣ и обѣси.

Gdy kto zabije biskupa albo mnicha lub popa, tego należy zabić i powiesić.

96. Кто се обрѣте оубивъ отца или матеръ или брата или чедо своѣ, да се тѣ-зи оубица иждеже на огни.

Gdy kto zabije ojca lub matkę albo brata lub dziecko swoje, to zabójca taki ma być na ogniu spalony.

97. Кто се обрѣте оскоубъ брадоу властелиноу или доброу чловѣкоу, да се томоу-зи обѣ роуцѣ отсѣкоу¹.

Kto pociągnie za brodę władcinę bądź człowieka dobrej sławy, to mu się obie ręce odsieczy.

98. И ако се оскоубета два себра, да ієсть мѣхоскоубина 6 перперъ.

A jeżeli będą się ciągać [za brody] dwaj sebrowie, to mechoskubina wyniesie 6 perperów.

¹ Według STR., PRIZ. i RAK.; w innych odpisach — да моу се роука отсѣче.

99. Кто ли се наиде оужежь коукю или гоумно или сламоу или сѣно, да то-зи село даа пожежьцоу, ако ли га не дасть, да плати оно-зи село що би пожежьца патиць и платиць.

Gdy kto podpali dom albo stodołę albo słomę albo siano, niech to sioło wyda podpalacza, a jeżeli nie wyda go, to sioło zapłaci tyle, coby wycierpiał i zapłacił podpalacz.

100. Ако ли кто оужеже изъвьнь села гоумно или сѣно, да плати околина, волиа да даа пожежьцоу.

Jeżeli kto poza siołem podpali stodołę lub siano, to ma zapłaci okolina, lub wydać podpalacza.

101. Силе да нѣсть никому ни за що оу земли царства ми, ако ли кога обрѣте наѣзда или сила похвальна, они-зи кони наѣздни въси да се оузмоу, половина царствоу ми а половина ономоу-зи на кога соу наіахали. И чловѣци наіахальци да принмоуть казнь како пише оу законуу светихъ отьць оу градьскихъ гранѣхъ, да моучить се іако и вольни оубица¹.

O nic nie ma być czyniony gwałt w ziemi Mojej Carskiej Mości. Kto uczyni najazd lub gwałt, to konie, na których wykonał najazd, będą mu zabrane, połowa przypadnie Mojej Carskiej Mości, a połowa temu, na kim popełniono najazd. A ludzie najeżdżający niech poniosą karę, jaka jest napisana w prawie ojców świętych i w postanowieniach świeckich, niech będą męczeńi jak rozmyślny zabójca.

102. Оуздання да нѣсть никому нищо никакъва, кто ли се пооузда за що, да плати самоседьмо.

O nic nie ma być uzdania. Kto się uzda o cokolwiek, ten niech płaci siedemkroć [więcej].

103. А що соу отроци, да се соуде прѣдь своими господари како любѣ за своіе длъгове, а за цареве да гредоу прѣдь соудниє, за крвь, за враждоу, за тати, за гоусаре, за прѣіємь людьски.

¹ To zdanie znajduje się tylko w AT., CHIL., HOD., BIS. i BAR.

A otrocy niech się sądzą przed swoimi panami o wszelkie swoje sprawy, lecz w sprawach carskich jako to o krew, o wrażdę, o kradzież, o rozbój, o pomoc w zbiegostwie, niech idą przed sędziów.

104. И да се не наведе пристаѣ на женоу кѣди нѣсть моужа дома, ни да се позива жена безъ моужа, нѣ да си даа жена моужоу гласъ да гредѣ на соудъ; оу томъ-зи моужь нѣсть кривъ, догдѣ моу дадѣ гласъ.

Niech przystaw nie nachodzi żony, gdy męża niema w domu, ani niech nie pozywa żony bez męża; ale żona ma zawiadomić męża, aby szedł do sądu, a mąż nie ponosi winy, dopóki nie otrzyma zawiadomienia.

105. Книге цареве коіе се приносе прѣдъ соудниѣ за що любо, тѣре ихъ потвори законикъ царства ми, що сѣмъ записаль кою любо книгоу; оне-зи книги коіе потвори соудъ, те-зи книги да оузмоу соудниѣ и да ихъ принесоу прѣдъ царство ми.

Jeżeli w jakiegokolwiek sprawie będą przedstawione nadane przeze mnie pisma carskie, niezgodne ze statutem Mojej Carskiej Mości, i sąd nie uzna ważności takich pism, to niech sędziowie wezmą takie pisma i przyniosą je przed Moją Carską Mość.

106. Дворане властельсци, ако оучини коіе зло, кто боудѣ проиніаревикъ, да га опраѣ отчина дружина поротомъ, ако ли іѣсть себѣрь, да хвати оу котѣль.

Jeżeli kto z dworzan włastelskich uczyni jakie zło, to jeżeli jest on pronjarewiczem, niech się oczyści porotą, złożoną z drużyny ojcowskiej, a jeżeli jest sebrem, to niech chwyta z kotła.

107. Кто се наидѣ отбивъ соудина сокальника¹ или пристаѣ, да се плѣни и да моу се вѣсе оузме що има.

¹ W AT., CHIL., HOD., BIS., BAR., SZISZ., STUD. i RAK.—посѣльника.

Jeżeli kto odpędzi sędziowskiego sokalnika lub pristawa, to majątność jego będzie splądrowana i zabierze mu się wszystko, co ma.

108. О издавъ сико-зи да боуде: издава отъ землі приставоу 3 перпере, отъ села 3 перпере, отъ млина 3 перпере, отъ жоупе отъ вѣсакога села 3 перпере и отъ града конь и свите; отъ винограда 3 перпере, отъ коніа перпера, отъ кобиле 6 динари, отъ говедета 5 динари, отъ брва 2 динара.

А о изdawie niech tak będzie: od izdawy w grunta ziemskie pristawowi [należeć się będzie] 3 perpery, od sioła—3 perpery, od młyна — 3 perpery, od żupy — od każdego sioła 3 perpery, a od grodu — koń i szaty, od winnicy — 3 perpery, od konia — perper, od kłaczy — 6 dynarów, od rogaczny — 5 dynarów, od wieprza — 2 dynary.

109. Магиникъ и отровникъ кои се нагіе облично, да се каже по законуу светихъ отъць.

Jeżeli magją trudniący się lub truciznę przyprawiający pochwycony będzie z licem, to ma być karany według prawa ojców świętych.

110. Соудіе коуде гредоу по земли цареве и своіей области, да нѣсть волюнь оузети оброка по силѣ ни ино що любо, развѣ покло-на що моу кто поклони отъ свога хотѣніа.

Sędziom, idącym po ziemi carskiej swojego okręgu, nie wolno brać gwałtem obroku bądź czegokolwiek innego, lecz tylko podarunek, jaki im kto podaruje z własnej chęci.

111. Кто се наиде соудию осрамотивъ, ако боуде властелинъ, да моу се вѣсе оузме, ако ли село, да со расне и плѣнй.

Ktokolwiek ubliży sędziemu: jeśli będzie włastelinem, to zabierze mu się wszystko co ma, a jeśli sioło, to będzie zburzone i splądrowane.

112. Кои чловѣкъ оутече изъ тѣмнице, съ чимъ приїде на дворъ царства ми, или ієсть чловѣкъ царства ми, или црѣковни, или властельски, съ тѣмъ-зи да ієсть свободнь, а що ієсть отбѣгль оу тога-зи чловѣка комоу ієсть оутекль, то-зи да ієсть комоу ієсть оутекль.

Jeżeli jakikolwiek człowiek ucieknie z czemkolwiek z ciemnicy na dwór Mojej Carskiej Mości, bądź to będzie człowiek carski, bądź kościelny, czy włastelski, to będzie wolny ze wszystkim [co zabrał], a to co zostawił u tego człowieka, od którego uciekł, ma pozostać u tego, od kogo uciekł.

113. Кои се соужнь дръжи оу двороу црѣковномъ тере оутече оу царевоу полатоу, да ієсть свободнь, такожде и кои соужнь оутече на дворъ патриарховъ да ієсть свободнь¹.

Jeżeli więzien trzymany jest na dworze kościelnym i uciekanie do carskiego pałacu, to niech będzie wolny, tak samo ma być wolny więzien, który ucieknie na dwór patriarchy.

114. Люднє кои се вракіаю изъ тоугіє земліє оу землю царства ми, кто боуде побѣгль отъ іємства, они-зи іємци кои соупо томоуи чловѣкоу, нища да не плакіаю.

Jeżeli ludzie zbiegli, za których ręczono, wróca z obcej ziemi do ziemi Mojej Carskiej Mości, to jemcy, ręczący za nich, nie mają nic płacić.

115. И кто ієсть чиієга чловѣка прїієль ись тоугіє земліє, а онъ іє побѣгль отъ свога господара отъ суда, ако даа книгоу мѣлостноу царевоу да се не потвори, ако ли не дасть милости, да моу га врати чиі боудеть.

Jeżeli kto przyjął cudzego człowieka, zbiegłego z obcego gruntu od sądu swego pana, a okaże carskie pismo nadawcze, to należy zostawić go w spokoju, jeżeli zaś nie okaże nadania, to ma zwrócić zbiega temu, czyim on będzie.

¹ Według AT., BIS, STUD., MOD. i RAK.; w PRIZ. treść taka sama, lecz odmienna stylizacja.

116. Кто що нагѣ оу цареве земли, да не оузме тере рече: вратити кю, ако кто позна, ако ли похвати или оузме, да плати що тать или гоусарь; а що нагѣ оу тоугіен земли на вонсѣѣ, да веде и несе прѣдъ цара и воіеводе.

Kto znajdzie coś na ziemi carskiej, to niech nie zabiera i nie mówi: zwróćę, jeśli kto rozpozna, [że to jego]. Jeżeli pochwyci albo zabierze, niech płaci jak złodziej lub rabuś. A co znajdzie w obcej ziemi podczas wojny, niech to prowadzi lub niesie przed cara lub przed wojewodów.

117. Що ієсть комоу прѣшло оу царевоу землю или изъ града или изъ жоупе коіє до приѣтиѣа господина цара, догдѣ нѣсть било царево, нѣ іє било инога господара, отъ тога-зи време не що ієсть чловѣкъ или ина правда да се не ище; ако боуде прѣшло по приѣти господина цара, то-зи да се ище, рекъше къда іє било размиріє, а нѣсть била земліа и градове цареви.

Nie mają być dochodzone sprawy o ludzi bądź o inne rzeczy, jeśli dostały się na ziemię carską z jakiejś żupy lub z grodu wówczas, gdy jeszcze nie były one carskimi, a przypadały innemu władcy. A jeżeli jaki człowiek, albo jakie inne rzeczy dostały się już po zajęciu [tych grodów i żup] przez cara pana, to mogą być dochodzone [przez ich właścicieli od obecnych posiadaczy, którym nie wolno bronić się] powiedzeniem, że [były zabrane właścicielowi jeszcze wówczas] gdy była wojna i ziemie te i grody nie należały do cara.

118. Трьговци кои гредоу по цареве земли да нѣсть вольны нѣкои властелины или кои любо чловѣкъ забавити по силѣ а или разбити коуплю а динаре моу епломъ наврѣки, кто ли се наиде силомъ растоваривъ или разбалавъ да плати 5 сѣть перперъ.

Nie wolno żadnemu włastelinowi ani jakiemukolwiek innemu człowiekowi zatrzymywać gwałtem kupców, idących po ziemi carskiej, albo towar im grabić i dynary wciskać gwałtem; kto gwałtem porozwija albo rozpakuje towar, ten zapłaci 500 perperów.

119. Скрълате има ле и велике роуке коупліе потребне тръговци да гредоу свободно безъ забаве по земли царства ми, да продаю и коупоу и тръгоую како комуо тръгъ доноси.

Niechaj handlujący szkarłatem oraz towarem użytecznym lepszego i gorszego gatunku chodzą swobodnie bez przeszkód po ziemi Mojej Carskiej Mości, niech sprzedają i kupują, jak kto targu dobije.

120. Царинникъ царевъ да нѣсть вольнѣ забавити или задръжати кога тръговца, да моу коуплю кою продасть оу безцѣннѣ; вольно да си проходи вѣсакы по тръговѣхъ, и воломъ да походи вѣсакы съ своомъ коупломъ.

Celnikowi carskiemu nie wolno chwycić lub zatrzymywać żadnego człowieka, by mu sprzedał towar za bezcen. Niech każdy swobodnie chodzi po targach i niech swobodnie nosi swój towar gdzie chce.

121. Да нѣсть вольнѣ властелинъ ни малъ ни великъ, ни инъ кто любо задръжати или зарочити своіе людіе или ине тръговце да не гредоу на тръгове цареве, да гредѣ вѣсакъ свободно.

Nie wolno włastelinowi ani wyższemu ani niższemu, ani komukolwiek innemu zatrzymywać albo brać porękę od swoich ludzi lub od innych kupców, aby nie szli na targi carskie, lecz niech każdy chodzi swobodnie.

122. Ако ли кои властелинъ задръжи тръговца, да плати 300 перперъ; ако ли га царинникъ задръжи, да плати 300 перперъ.

Jeżeli który włastelin zatrzyma kupca, niech płaci 300 perperów, jeżeli zatrzyma go celnik, niech [również] płaci 300 perperów.

123. По тръговѣхъ що соу коудѣ посекали Саси горе до сієгази събора, тоу-зи землю да си имаю; ако соу комуо властелиноу безъ правде оузели землю, да се соудѣ съ нимъ властеле закономъ светаго краіа; а отъ съда напрѣдъ Сасинъ да не сѣче, а що сѣче, онога-зи

да не тежи ни люди да не сага, тъкмо да стои поуста да расте гора; никто да не забрани Сасиноу горе, колико ієсть трѣбе трѣгоу толико-зи да сѣче.

Ziemia na górach, którą osiedleni po targach Sasi wykarczowali przed terazniejszym soborem, ma należeć do nich. Jeżeli bezprawnie zabrali ziemię jakiemu włastelinowi, to niech włastele sądzą się z nimi według prawa Świętego Króla. A odtąd na przyszłość niech Sas nie karczuje, jeśli wykarczuje, to niech tego nie orze ani na niem ludzi osadza, lecz niech góra stoi pusta i niech zarasta. Nikt nie ma wzbraniać Sasowi karczować góry na potrzeby targu, lecz ma wykarczować tylko tyle, ile potrzeba.

124. Градове грѣхъци коіехъ ієсть приѣль господинъ царь, що имъ ієсть оучинилъ хрисовоуліє и простагме що си имаю гдѣ и дрьже до сієга-зи събора, то-зи да си дрьже и да имъ ієсть тврѣдо и да имъ се не оузме нищо.

Grody greckie, przyjęte przez cara pana, które cokolwiek mają i posiadają do obecnego soboru na mocy nadanych im chryzowułów i prostagm, niech nadal to posiadają i niech to zostanie nienaruszone i nic nie ma być im odjęte.

125. Градовомъ да нѣсть приселице, развѣ кто иде¹, да доходи жъ станіаниноу, или малъ или великъ, да моу прѣда конъ и станъ вѣсь, да га съблюде станіанинъ съ вѣсѣмъ; и кѣда си поиде онъ-зи гость, да моу прѣда станіанинъ вѣсе що моу боуде приѣль; ако ли моу боуде що погыноуло, вѣсе да моу плати.

W grodach nie ma być priselicy, a ktokolwiek przyjdzie, czy to mały czy wielki, to niech zajdzie do karczmarza i odda mu konia i wszystko co ma, niech karczmarz sprawuje pieczę nad nim i nad wszystkim [co tenże gość ma z sobą]. Gdy ten gość ruszy dalej, to karczmarz wyda mu wszystko co przyjął; jeżeliby mu co zginęło, to niech [karczmarz] zapłaci za wszystko.

¹ Według STR., AT. i in., a tylko w PRIZ.: кон иде жоупліанинъ.

126. Градська земля що є около града, що се на ній гоуси или оукраде, да плати в'се то-зи околина.

За rabunek lub za kradzież na ziemi grodowej, otaczającej gród, niech płaci za to wszystko okolina.

127. За града зидання, гдѣ се градъ обори или коула, да га направе градіане тога-зи града и жоуна що ієсть прѣдѣль тога-зи града.

Jeżeli gdzie zawali się gród lub wieża, to niech je naprawią grodzianie tego grodu i żupa, która jest w okręgu tego grodu.

128. Господи́нь царь кѣди име сына женити или крѣщеніе, и боуде моу на потребу дворъ чинити и коукіе, да в'сакъ поможе махъ и великѣ.

Gdy car pan ma syna ożenić albo ochrzcić i będzie potrzebował zbudować dwór i domy, to niech pomoże każdy, mały i wielki.

129. На в'сакон воицѣ да обладаю воіеводе колико и царь; що рекоу, да се чоіе; ако ли ихъ кто прѣчюіе оу чемъ, да ієсть то-зи осоужденіе коіе и онѣмъ-зи кои бы цара прѣслоушали; и соудове и мали и голѣмїи кои соу на воицѣ, да имъ соуде воіеводе, а инъ никто.

Wszelkiem wojskiem niech rządzą wojewodowie, jakby sam car, co [oni] rozkażą, niech będzie usłuchane. Jeżeli kto w czemkolwiek nie posłucha ich, to niech będzie ukarany tak, jak i ci, którzyby nie usłuchali cara. A sądzone w wojsku sprawy zarówno małe jak i wielkie, niech sądzą wojewodowie, a nikt inny.

130. Црьковъ кто обори на воицѣ, да се оубніе или обѣси.

Kto na wojnie zburzy kościół, niech będzie zabity albo powieszony.

131. На воинѣ сваде да нѣсть; ако ли се свадита два, да се бията, а инѣ никто отъ воиникѣ да имъ не поможе; ако ли кто потече и поможе на порвицоу, они-зи да се бият¹.

Nie ma być zwady w wojsku. Jeżeli się dwóch poważni, to niech się biją, a nikt z wojaków nie ma im pomagać. Kto pobiegnie i pomoże w zmaganiu się, niech będzie obity.

132. Що кто купи отъ плѣна изъ тоугіе землі, що боуде плѣніено по царевѣ земли, да ієсть вольнѣ коупити отъ тога-зи плѣна колико и оу тоугіен земли; ако ли га кто потвори говоре: оно-зи іє моіе, да га оправи порота по законуу, ієре іє коупилъ оу тоугіен земли, а нѣ моу ни татѣ ни проводчїиа ни сьвѣтнїкѣ, тако-зи да си га има како своіе.

Jeśli kto kupi cokolwiek złupione w obcej ziemi, co uprzednio było złupione na ziemi carskiej, to wolno mu kupić taki łup tak samo, jakby kupił złupione w obcej ziemi. Jeżeli mu kto zarzuci mówiąc: „to jest moje”, w takim razie niech go oczyści porota według prawa, że kupił w obcej ziemi, a nie ukradł tej rzeczy, ani [w kradzieży] nie pośredniczył, ani nie brał [w niej] udziału. Tym sposobem ma mieć rzecz jako swoją.

133. Поклисарѣ що гредє изъ тоугіе землі кѣ цароу, а или отъ господина цара кѣ своіемоу господиноу, гдѣ приходи оу чїіе любо село, да моу се чини чѣсть да моу іє вѣсега доволно; нѣ да обѣдоуіє или вечера, а да гредє напрѣда оу ина села.

Jeżeli poseł, idący z obcej ziemi do cara, albo od cara pana do swego pana, zajdzie do jakiego siola, to niech mu będzie okazywany szacunek i niech ma wszystkiego dowoli. Niech tam zje obiad albo wieczerzę, a potem niech idzie dalej do innych siół.

¹ Tak według PRIZ., natomiast według STR.: да се оубию — неч бѣдѣ забїци, а według AT., BIS. i RAK.: роуцѣ да имъ се оуцѣкоуть — неч им одетнє сїє рѣце.

134. И що записоуіе господинъ царь башине, комоу захище село, да ієсть логофѣтоу 30 перперъ за хрисовоуль, а комоу жоупоу отъ вѣсакога села 30 перперъ, а дѣіакоу за писаніе 6 перперъ.

Jeżeli car pan nadaje basztinę, to komu nada sioło, ten zapłaci logofetowi 30 perperów za chryzowuľ, a komu жупоу, ten od kaźdego sioła zapłaci po 30 perperów, a djak [ma otrzymać] za pisanie 6 perperów.

135. Войска коіа гредє по земли царевѣ, гдѣ падне оу коіємъ селоу, друга коіа по нои гредє, да не падне оу томъ-зи селоу.

Gdy wojsko, idące po ziemi carskiej, zatrzyma się w jakim siole, to drugie, po niem idące, nie ma się zatrzymywać w tem-że siole.

ВЪ ЛѢТО 6862¹. ИНѢДИКЪТИОНЪ 7.

W ROKU 6862, INDYKCJI 7-mej.

136. Книга царства ми да се не прѣслоуша гдѣ приходи или къ госпожди царици, или къ кралю, или къ властеломъ великимъ и малимъ и вѣсакомоу чловѣкоу; никто да не прѣчюіє що пише книга царства ми; ако ли боудє такова-зи книга що не може онъ-зи ствѣршити воіа не има да дасть тѣ часѣ, да гредє опетъ съ книгомъ къ царствоу ми да оповѣ царствоу ми.

I carowa pani i król i włastele, tak wyżsi jak i niżsi, i kaźdy człowiek mają być posłuszni skierowanemu do nich pi-smu carskiemu. Niech nikt nie sprzeciwia się poleceniu, zawartemu w piśmie carskiem. Jeżeliby pismo było takie, że [adresat] nie mógłby spełnić [polecenia], bądź nie miałby wówczas tego, co ma dać, to niech podąжа z pismem do Mojej Carskiej Mości, aby oznajmić o tem Mojej Carskiej Mości.

¹ Data roczna—6862—według ery bizantyńskiej (*ab origine mundi*), wskazuje rok 1354 ery od narodzenia Chrystusa.

137. Хрисоволи царства ми що соу оучинієни градовомъ царства ми, що имъ пише, да имъ нѣсть вольнѣ потворити ни господинѣ царѣ, ни пинѣ кто, да соу хрисоволи тврѣди.

Ani car pan ani ktokolwiek inny nie ma naruszać tego, co jest napisane w chryzowulach carskich, które Moja Carska Mość nadała grodom, lecz chryzowuły [te] mają pozostać w mocy.

138. Ако се обрѣте оу чіємъ хрисоволи слово лѣжно приписано, и обрѣтоу се словеса прѣтворена и рѣчи прѣлагане на ино него що іє повелѣло царство ми, да се ти-зи хрисоволи раздероу, а онѣ-зи вѣкѣ да не има башчине.

Jeżeli w czyim chryzowule okaże się zdanie kłamliwie dopisane, bądź znajduć się słowa lub zdania zmienione na inne, niż to Moja Carska Mość nakazała, to takie chryzowuły mają być rozdarte, a [kto okaże taki chryzowuły], ten więcej nie ma mieć basztyny.

139. Меропѣхомъ въ земли царства ми да нѣсть вольнѣ ни ієднѣ господарѣ оучинити прѣзъ законѣ нища; развѣ що ієсть царство ми записало оу законѣцѣ, то-зи да моу работа и дава; ако ли моу оучини що беззаконно, повелѣва царство ми, да вѣсакѣ меропѣхъ ієсть вольнѣ прѣти се съ своимъ господаремъ или съ царствомъ ми или съ господомъ царѣцомъ, или съ црѣквомъ, или съ властели царства ми и съ кимъ любо, да га нѣсть вольнѣ никто задрѣжати отъ соу-да царства ми, развѣ да моу соудніє соуде по правдѣ; и ако оупри меропѣхъ господара, да га оуіємъчи соудніа царства ми како да плати господарѣ меропѣхоу вѣсе на рокѣ и потомѣ да нѣсть вольнѣ онѣ-зи господарѣ оучинити зло меропѣхоу.

Żadnemu panu nie wolno nic wbrew prawu uczynić meropchom w ziemi carstwa naszego, to tylko mają robić i dawać mu, co Moja Carska Mość napisała w statucie. A jeżeli [pan] uczyni co bezprawnie, to Moja Carska Mość postanawia, że każdy meropch może się prawować ze swoim panem, czy to z Moją Carską Mością, czy z carową panią, czy z kościołem, czy z właścetą carstwa mego, czy z kimkolwiek, i nikomu nie wolno wstrzymać go od sądu carskiego, lecz [i owszem], winni sędziowie sądzić według prawa. A jeśli

meropch zyska wyrokiem cokolwiek od pana, to sędzia carski zażąda od pana jemstwa, że zapłaci merophowi w terminie, i nie wolno temu panu uczynić potem zła meropchowi.

140. Повелѣва царство ми: никто ничиѣга чловѣка да не при-
ма, ни царство ми, ни господжа царица, ни црѣква ни властелинъ, ни
прочіи любо кто чловѣкъ да не прими ничиѣга чловѣка безъ книге
цареве, ако ли га кто прими, тако-зи да се каже кто любо како и не-
вѣрникъ.

Moja Carska Mość nakazuje: niech nikt nie przyjmuje cu-
dzego człowieka bez pisma carskiego, ani Moja Carska Mość,
ani carowa pani, ani kościół, ani włastelin, ani inny jakikolwiek
człowiek. Kto go przyjmie, ten będzie karany jak zdrajca.

141. Такожде и трѣгове и кнезове и по градовѣхъ чиѣга чло-
вѣка прямоу, тѣмъ-же образомъ да се кажоу и отдадоу.

Również jeśli targi lub kniaziowie w grodach przyjmą cu-
dzego człowieka, to mają być tak samo karani i mają oddać [go].

142. Властеломъ и властеличикиемъ коимъ ієсть дало царство
ми землю и градове, ако се кто отъ нихъ обрѣте оплѣнивъ села и лю-
ди и затрѣвъ прѣзь законъ царства ми що ієсть царство ми оузако-
нило на съборѣ, да мою се оузме дръжава а онъ-зи що боуде строуль
да вѣсе плати отъ своіє коукіє, и да се каже како и прѣбѣгальць.

Jeżeli pośród obdarzonej przez Moją Carską Mość ziemią
i grodami własteli i własteliczczów znajdzie się taki, który złupi
i zniszczy sioła i ludzi wbrew prawu, ustanowionemu przez Moją
Carską Mość na soborze, to takiemu ma być odebrana drżawa
i ma wszystko płacić ze swego domu i ma być karany jak zdraj-
ca, któryby zbiegł do nieprzyjaciela.

143. И ако се обрѣте гоусарь одшѣдь прѣзь дръжавоу краиц-
ника и плѣни гдѣ годѣ и опетѣ се врати съ плѣномъ, да плакіа кра-
ицникъ самоседмо.

Jeśli okaże się, że rabuś przejdzie przez okręg kraisztnika i złupi gdziekolwiek i znów wróci z łupem, to niech kraisztnik płaci w siedemnasób.

144. Ако ли се обрѣте властелинъ или властеличичъ побѣгльца и инъ кто любо царства ми, тере оустаноу на грабленіи околѣна села и жоупа на нѣговоу коукю и на ѣговъ добитькъ що боуде оставилъ, они-зи кон то-зи оучине да се кажоу како невѣрѣници царства ми.

Gdy włastelin albo własteliczyz bądź ktokolwiek inny zbiegnie z carstwa mojego, a okoliczne sioła i żupa rzuć się na grabież pozostawionego przez niego domu lub bydła, to mają być one karane jak zdrajcy Mojej Carskiej Mości.

145. Повелѣва царство ми: по вѣсѣхъ земліахъ и по градовѣхъ и по жоупахъ, и по краищѣхъ гоусара и тата да нѣсть ни оу чнѣмъ прѣдѣлоу, и симъ-зи образомъ да се оукрати татѣба и гоусарство: оу коемъ се селѣ нагѣ татѣ или гоусарѣ то-зи село да се расне, а гоусарѣ да се обѣсп стрѣмоглавъ, а татѣ да се ослѣпи, а господарѣ села того да со доведе свезанъ къ царствоу ми; и да плакіа вѣсе що ѣе оучинилъ гоусарѣ и татѣ отъ испрѣва, и пакы да се каже како татѣ и гоусарѣ.

Moja Carska Mość nakazuje: w żadnej ziemi, ani w grodach, ani w żupach ani w kraisztach, ani w czymbądź okręgu nie ma być rabusia bądź złodzieja. A w ten sposób ma być ukrócone złodziejstwo i rabunek: jeżeli w jakim siole znajdzie się złodziej albo rabuś, to sioło niech będzie zburzone, a rabuś ma być powieszony głową na dół, a złodziej ma być oślepiiony, a pan tego sioła ma być związany i sprowadzony przed Moją Carską Mość i ma zapłacić za wszystko, co popełnił rabuś albo złodziej od początku, a potem ma być ukarany jak złodziej i rabuś.

146. Такожде кнезове и прѣмикурніе и владальци и прѣдставици¹ и чельници, кон се обрѣтаю села и катонин обладающе, ти-зи вѣси да се кажоу образомъ выше писанимъ аще се наиде оу нихъ татѣ или гоусарѣ.

¹ Według AT.: прѣстоинници, a według BIS.: прѣстанници.

Również jeśli u kniaziów bądź u priemićiurow i u urzędników i u priedstajników i u czelników, władających siołami i katumami, znajdzie się rabuś albo złodziej, to mają oni być karani sposobem wyżej opisanym.

147. Ако ли соу владальци оповѣдали господаремъ, а господарь се поневѣдилъ, да се та-зи господа кажоу како гоусаръ и тать.

A jeżeli urzędnicy ostrzegli gospodarzy, a gospodarze zlekceważyli [to ostrzeżenie], niech gospodarze będą karani jak rabuś lub złodziej.

148. Соудііе коіе царство ми положи по земли соудити ако пишоу за що любо за гоусара и тата или за коіе любо оправданііе соудьбно, тере прѣслоуша книгоу соудііе царства ми или црковъ или властелинъ, или кто любо чловѣкъ оу земли царства ми, ти-зи всѣи да се осоуде іако и прѣслоушници царства ми.

Jeżeli ustanowieni po kraju przez Moją Carską Mość sędziowie wezwą pisemnie do oczyszczenia się [z podejrzenia o przechowywanie] rabusia albo złodzieja albo z czegokolwiek innego, a kościół albo włastelin albo jakikolwiek inny człowiek na ziemi mego carstwa nie usłucha pisma sędziego, to wszyscy tacy mają być ukarani jakgdyby nie posłuchali Mojej Carskiej Mości.

149. Сямъ-зи образомъ да се каже тать и гоусаръ облични: и тако-зи въ обличеніе, ако се що гдѣ лицемъ оухвати оу нихъ или ако ихъ оухвате оу гоусе или оу краги, или ихъ прѣда жоупа, или село или господари, или властеле кои соу надъ ними, како іесть выше оуписано, ти-зи гоусаріе и тати да се не помилую, нъ да се ослѣпе и обѣсе.

W ten sposób ma być karany złodziej i rabuś z licem: jeżeli pochwyli się ich z licem albo pochwyli się ich na rozbój albo na kradzieży, albo wyda ich żupa bądź sioło, bądź panowie lub włastele, mający te żupy i sioła, jak o tem wyżej napisano, to nie ma być okazywana takim złodziejom i rabusiom litość, lecz niech będą oślepieni i powieszani.

150. И ако кто поипче соудомъ гоусара и тата а не боуде обличеннїа, да имъ ієсть оправданнїє желѣзо що іє положило царство ми, да га оузимаю оу вратѣхъ црковнѣхъ отъ огнїа, и да га постави на светои трапезѣ.

Jeśli kto poszukuje sądownie rabusia lub złodzieja, a nie będzie lica, to niech się usprawiedliwią żelazem, które Moja Carska Mość ustanowiła, niech je wyjmą z ognia u wrót kościelnych i położą na świętym ołtarzu.

151. Повелѣва царство ми: отъ съда напрѣда да ієсть порота и за много и за мало, за велико дѣло да соу 24 поротници¹, а за помѣннїи дльгъ 12, а за мало дѣло 6 поротникѣ; и ти-зи поротници да нѣсоу вольнїи никого оумирити, развѣ да оправѣ, или пакы да окриве; и да ієсть вѣсакѣ порота оу црквѣ, и попъ оу ризахъ да ихъ заклїне; и оу поротѣ како се векїи кльноу и кога векїи оправе, ти-зи да соу вѣровани.

Moja Carska Mość nakazuje: odtąd na przyszłość ma być porota i w dużych i w małych sprawach, w dużej sprawie niech będzie 24 porotników, a w pomniejszej 12, a w małej sprawie 6 porotników. A porotnikom tym nie wolno nikogo godzić, lecz tylko albo niech oczyszczą, albo niech obwinia. Wszelka porota ma być w kościele i pop ma przyjąć zakłęcie odziany w ornat. Tym ma być dana wiara, za kim większość poroty zakłęła albo kogo większość oczyściła.

152. Како ієсть биль законъ оу дѣда царетва ми оу светаго кралїа, да соу велїмъ властеломъ велїи властеле поротници, а среднїмъ людемъ протївоу ихъ дружина, а себрѣдіамъ ихъ дружина да соу поротници, и да нѣсть оу поротѣ родима ни пїзмѣника².

Niech zgodnie z prawem Świętego Króla, dziada Mojej Carskiej Mości, wyżsi włastele mają za porotników wyższych wła-

¹ Tak w PRIZ. i BIS., natomiast w STR., AT., STUD., HOD. — wszędzie поротъць.

² W AT., BIS., RAW. — пїзматора, w STUD. — пїзматара.

steli, a ludzie średni swoją drużynę, a sebrowie mają mieć porotników ze swojej drużyny, lecz nie ma być w porocie ani krewnego ani wroga.

153. Иновѣрьцемъ и тръговьцемъ поротьци половина Срьбля а половина нихъ дружинне, по законуу светаго краля.

Inowiercy i kupcy mają mieć połowę porotników Serbów, a połowę ze swojej drużyny według prawa Świętego Króla.

154. Кои се поротници кльноу и оправе онога-зи по законуу и ако се по тои-зи оправѣ обрѣте поличине истинноу оу онога-зи оправѣчине кога соу оправили поротьци, да оузме царство ми на тѣхъ-зи поротницѣхъ враждоу по тысоущоу перперѣ; а некие потомъ да нѣсоу ти-зи поротници вѣровани, ни да се кто отъ нихъ ни моужи ни жени¹.

Jeżeli porotnicy zakną się i oczyszczą kogoś zgodnie z prawem, a po tem oczyszczeniu znajdzie się prawdziwe lico u tego, kogo porota oczyściła, to Moja Carska Mość weźmie od tychże porotników wrażdę po 1000 perperów, i potem więcej już nie będzie dawana wiara tymże porotnikom i nikt z nich nie może ani wyjść zamąż ani ożenić się.

155. Отсела наурѣда приселице да нѣсть ни слѣда ница; развѣ ако се слоучи велика властелина стегоноше оу жоупѣ, или помала властелина кои дръже дръжавоу на се и не имаю оумѣсе никое мего собомъ и мего своомъ дръжавомъ, ти-зи да плакіаю.

Odtąd na przyszłość nie ma być nigdzie ani śladu priselicy, jeżeli znajdą się w żupie czy to wyższy włastel chorąży, czy

¹ To ostatnie zdanie jest tylko w STR., PRIZ. i STUD., natomiast w AT., BIS. i BAR. zamiast tego zdania jest takie: и ако се изнарие, іере соу знаюке криво оправили или отдали или нѣкаа мита оузимали, илативѣше вышереченное и да се заточе оу ншоу землю незнаіемоу — а jeśli okaże się, iż świadomie fałszywie oczyścili albo [lico] oddali albo otrzymali jakie wynagrodzenie [za to oczyszczenie], to zapłacą wyżej oznaczoną wrażdę i zostaną wypędzeni do nieznanej ziemi.

теж яцы ніжшы влаетеле, пасадажычы влаетны дрэвы, не позаста-
жычы у звязку з сабою і з тым [жупам], то нехай яны плачу [за
праселічу].

156. На зямлі царства мя, рэкшы на меропшынах, да не
оузымаю влаетеле праселічы, ні іноу кою платоу; разві да плакаю
от коука.

На грунтах Моёй Царскай Мошчы чылі на меропшчынах
не маю влаетеле браць праселічы ані іншай заплаці, лех маю
плаціць за побыт.

157. Гды се абрѣтаю жоупе смесне, села црковна, ілі цар-
ства мя, ілі влаетельска, і боудоу смесна села, і не боуде надь
томы-зі жоупомь іеднога господара, нѣ ако боудоу кѣфалііне і соудніе
царства мя, коіх іесть паставіло царство мя, да паставе страже по
всѣхъ поутѣхъ і кѣфалііамъ да прѣдадоу поутове да іхъ блюдоу
стражамі, да ако се кто гоуеп ілі оукраде, ілі коіе зло оучіні,
тѣ-зі чась да грѣдоу кѣфалііамъ, да імъ плакаю оть своіе коука;
а кѣфалііне страже да ішоу і гоусаре і таті.

Жупы мешане, у ктѣрыхъ сѣ бадѣ сіола кошчелне луб цар-
скіе луб влаетельскіе, бадѣ навет сѣ сіола мешане, не маючы
іеднога пана, а позастаючы под владзоу кѣфаліі і сѣдзіега царска-
го, ктѣрыхъ Можа Царска Мошч установіла абы паставілі страже
по всьоткыхъ дрогахъ, то такіе жупы маю прехазач дрогі кѣфалі-
іом, абы яны на тыхъ дрогахъ утрымывалі страже, ктѣребы іе
стрзеглы. Іежели попефніоны бѣдзіе рабунк ілі крадзіе, ілі
какіе зло, вѣвчас нехай іда до кѣфалііовъ, абы імъ плацілі од сіе-
біе, а кѣфалііе нехай пошзукую на стражу і на рабусіу і на злѣдзіу.

158. Ако іе брѣдо поусто мегю жоупамі, села околнїа коіа
соу околѣ тога-зі брѣда, да блюдоу стражоу, ако ілі не оузыблюдоу
стражоу, що се оучіні оу томы-зі брѣдоу оу поустошчы чѣтета ілі
гоуса ілі крадіа ілі коіе зло, да плакаю околнїа села конімь іесть
речено блюсті поутѣ.

Jeżeli między żupami jest pusta góra, to okoliczne sioła tej góry mają utrzymywać straż. Jeżeli nie upilnują i stanie się na pustkowiu tej góry jaka szkoda albo rabunek albo kradzież albo jakie zło, to niech płacą te okoliczne sioła, które miały poleczone strzec drogi.

159. Коупьци кои приходе ноцию на ложище, ако ихъ не припоусти владальць или господарь села тога-зи, да обльгоу оу селоу коупьци, по законуу царства ми, како ієсть оу закониць, ако що изгоуби поутникъ, онѣ-зи господарь или владальць и село вьсе да платѣ, ере ихъ нѣсоу оу село оупоустили.

Jeśli urzędnik albo pan sioła nie dopuści przychodzących kupców do rozłożenia się na nocleg w siole zgodnie z prawem Mojej Carskiej Mości, jakie napisane jest w statucie, a podróżny utraci cokolwiek, to wszystko ma płacić tenże pan albo urzędnik i całe sioło, gdyż nie wpuścili ich do sioła.

160-a. Ако се гдѣ слоучи комоу любо гостєви или трьговьцоу или калоугієроу тєре моу оузмє що гоуса или татѣ или коіа годѣ забава, да гредоу ти-зи вьсєи кѣ царствоу ми, да имѣ плати царство ми що боудоу изгоубили; а царство ми да вьще кієфалнє и властєлє коимѣ боудє поутѣ прѣданѣ и стражє прєданє.

Jeżeli zdarzy się jakiemuś gościowi albo kupcowi albo mni-chowi, że zabierze mu cokolwiek rabuś bądź złodziej albo spótką go jakakolwiek krzywda, to niech wszyscy tacy idą do Mojej Carskiej Mości i Moja Carska Mość ma im płacić za to, co utracili. A Moja Carska Mość ma poszukiwać na kefaljach i włastelach, którym przekazane zostały drogi i straż.

160-b. И вьсєаки гостѣ и трьговьць и латининѣ да приходи кѣ прьвимѣ стражємѣ сѣ вьсѣмѣ що има и носи, да га провагїаю и стража стражи да га прѣдава сѣ вьсѣмѣ, ако ли се зьгоди тєре що изгоубѣ, да имѣ ієсть порота вѣровани чловѣци, що рекоу доушомѣ ерь соу изгоубили сѣ онѣмѣ-зи поротници, то-зи да вьмѣ плати кієфалиїа и стражє.

A każdy gość i kupiec i łacinnik niech idzie do pierwszych straży ze wszystkim co ma i niesie, aby go prowadziły i niech [jedna] straż przekazuje go [następnej] straży ze wszystkim [co ma]. Jeżeli zdarzy się, że coś utracą, to porotnikami ich mają być wiarogodni ludzie, jaką stratę udowodnią [zakłęciem] na duszę z tymi porotnikami, taką ma im płacić kefalja i straż.

161. На соудѣ кон се соуде прѣди и кон се прѣе за свою причю и онѣ-зи отънѣрчїа за що га при, да нѣсть волюнѣ отънѣрчїа ине рѣчи говорити потворѣне на онога-зи прѣца ни за невѣроу ни за ино дѣло, развѣ да моу отънѣра; а кѣдъ сѣврѣши соудѣ, ако що нма по томъ да говори съ нимъ прѣдъ соудїамаи царства ми, а да моу се не вѣроује ни оу чемъ що говори, догде моу се не исправи.

Gdy piercy spierają się na sądzie w swojej sprawie, to odpiercy nie wolno za to, że [pierca] wszczął z nim sprawę, stawiać temuż piercy innych zarzutów [popelnienia] zdrady albo innego czynu, lecz tylko ma odpierać [roszczenia], a gdy się skończy sąd, to może mówić z nim o tem, co ma [do powiedzenia], przed sędziami Mojej Carskiej Mości, lecz nie będzie mu dana wiara w to co mówi, póki nie wywiąże się temuż [piercy z poprzedniego zobowiązania].

162-a. Пристави безъ книге соудине никамо да не гредоу или безъ книге царства ми, развѣ коуде ихъ посплаю соуднїе, да нмѣ пишоу книге; и да не оучме приставаъ инога развѣ що пише книга, а соуднїе да дръже такогїере книге какве-но соу дали приставаомѣ, коихъ-но соу послали да исправе по земли; да ако боуде потворѣ приставаомѣ, ере боудоу ино оучинили него що книга пише, или ако боудоу прѣписали книге на инѣ образъ, да нмѣ ієсть оправданїе да гредоу прѣдъ соуднїе; и ако се обрѣте ере соу сѣврѣшили како пише оу соуднїиъ книзѣ кою соуднїе дръже, да соу прави, ако ли се обрѣте ере соу инако прѣтворили соудѣ, да нмѣ се роуцѣ отѣскоу и ієзикъ оурѣже.

Nie wolno пристawom nigdzie iść bez pisma sędziego albo bez pisma carskiego, lecz dokądkolwiek sędziowie posyłają ich, niech

im piszą pismo; a przystaw nie ma czynić nic innego, prócz tego co zawiera pismo; a sędziowie niech również mają takie pisma, jakie dali przystawom, których posłali po kraju na spełnienie [poleceń]; jeżeli przystawowie zawinili, gdyż uczynili co innego, niż pisze pismo, albo przepisali pismo w inny sposób, to niech dla usprawiedliwienia się idą przed sędziów, a jeśli okaże się, że wykonali tak, jak jest napisane w piśmie sędziowskiem, które mają sędziowie, to będą usprawiedliwieni, a jeżeli okaże się, iż przeciwnie orzeczenie sądowe, to im się ręce usiecznie i język oderżnie.

162-b. И ако се пристава обрѣте кривъ и не оправе га доушевици, да му се оуриже језикъ и обѣ оуши¹.

Jeżeli przystaw okaże się winny i nie oczyszczą go duszewnicy, to mu się oderżnie język i oboje uszu.

163-a. Вѣсакѣ соудиѣ що соуде да оуписоу соудове и да дръже оу себѣ, а другоу книгоу оуписавше да ю дадоу оному-зи кои се боуде оправилъ на соудѣ.

Wszyscy sędziowie mają zapisywać sądy, które sądzą, i trzymać je u siebie, a napisawszy drugie pismo, niech je dadzą temu, kto się oczyścił na sądzie.

163-b. Соудиѣ да посилаю пристава добре, праве и достоѣрне.

Sędziowie mają posyłać przystawów dobrych, prawych i wiarogodnych.

164. За людѣи кто боуде чѣга чловѣка прѣлѣ прѣжде сѣга събора, да се ище прѣвымъ соудомъ, како пише оу прѣвымъ законъ-никоу.

O przyjęcie przez kogo czyjego człowieka przed obecnym soborem niech poszukują według poprzedniego sądu, jaki jest napisany w pierwszym statucie.

¹ Według RAK., w innych odpisach niema.

165. Ако се обрѣте кои любо потворьникъ и ище кога потворомъ, лъжомъ и обезомъ, таковы да се каже како татъ и гоусаръ.

Jeżeli znajdzie się jakiś potwarca, który ściga kogo potwornie, kłamliwie lub podstępnie, to niech będzie karany jak złodziej lub rabuś.

166. Пиіаница откоудоу гредє и зарѣве кога или посѣче или окрѣвави а не до смърѣти, таковому пиіаници да моу се око изме и роука отсѣче; ако ли пиіанъ задере или капоучъ скине или иноу срамотоу оучини а не окрѣвави, да га бию 100 етапи и да се врьже оу тѣмницоу, и потомъ да се изведе нєъ тѣмнице и да се бие и поусти.

Jeżeli pijak idzie skądkolwiek i napadnie na kogo, bądź pobije, bądź okrwawi, ale nie na śmierć, to takiemu pijakowi ma być wyłupane oko i ręka ucięta, a jeżeli pijak zaczepi, albo strąci nakrycie głowy, albo w inny sposób zelży kogo, ale nie okrwawi, to niech go biją sto razy kijem i ma być wtrącony do ciemnicy, a po wyprowadzeniu z ciemnicy niech go się bije i wypuści.

167. Пърѣци кои исходе на соудъ царства ми, да кою рѣчь наговоре оу прѣвиноу, тѣ-зи рѣчи да соу вѣрованє, и тѣмъ-зи рѣчемъ да се соуди, а послѣднимъ нищо.

Gdy piercy stają przed sądem Mojej Carskiej Mości, to będzie dana wiara słowom, wypowiedzianym przez nich na początku, i według tych słów mają być sądzeni, a późniejszym [ich słowom] wcale [nie będzie dana wiara].

168. Златара оу жоупахъ и оу земли царства ми нигдѣ да нѣсть, развѣ оу тръговѣхъ, гдѣ ієсть поставило царство ми динаре ковати.

Nigdzie nie ma być złotnika w żupach i w ziemiach Mojej Carskiej Mości, lecz tylko na targach, gdzie Moja Carska Mość nakazała kucie dynarów.

169-a. Ако ли се обрѣте златарь осѣлѣнь городовъ и тргове царства ми оу коіемъ семѣ, да се то-зи село распе и златарь пждеже.

Jeżeli się znajdzie złotnik w jakim siole poza grodami i targami Mojej Carskiej Mości, to sioło takie ma być zburzone, a złotnik spalony.

169-b. Ако се обрѣте златарь оу градоу кове дпнаре тавно, да се златарь пждеже и градъ да плати глобоу що рече царь.

Jeżeli się znajdzie w grodzie złotnik, kujący dynary potajemnie, to złotnik ma być spalony, a gród niech płaci karę pieniężną, jaką orzeknie car.

170. Оу городовѣхъ царства ми да стоіе златари и да ковоу и ине потребе.

Niech w grodach przebywają złotnicy Mojej Carskiej Mości i niech kują także inne potrzebne rzeczy.

171. Еше повелѣва царство ми: ако пише книгоу царство ми или по срѣчьбѣ или по любви или по милости за пѣкога, а она-зи книга разара законикъ не по правдѣ и по законуу, како пише законникъ, соудіе тоу-зи книгоу да не вѣроуу, тѣкмо да соуде и врьше како іе по правдѣ.

Moja Carska Mość nakazuje ponadto: jeżeli Moja Carska Mość wyda komu pismo czy to ze złości, czy z miłości, lub z łaski, lecz pismo to łamie statut niesłusznie i wbrew prawu napisanemu w statucie, to niech sędziowie nie ufają temu pismu, lecz mają sądzić i czynić zgodnie z prawem.

172. Вѣсакѣ соудіе да соуде по законуу право како пише оу законникоу и да не соуде по страхоу царства ми.

Wszyscy sędziowie niech sądzą sprawiedliwie według statutu, tak jak pisze statut, i niech nie sądzą z bojaźni przed Moją Carską Mością.

173. Властеле и властелички кои гредоу оу дворъ царства ми или Грькъ или Нѣмьць или Срьбинъ или властелине или инъ кто любо, тере доведе съ собомъ гоусара или тата, да се онъ-зи господарь каже како татъ и гоусаръ.

Jeżeli idący na dwór Mojej Carskiej Mości włastele lub własteliczytze, bądź Grek, bądź Niemiec bądź Serb lub włastelin lub ktokolwiek inny, przyprowadzi z sobą rabusia albo złodzieja, to niech będzie ten pan karany jak złodziej lub rabuś.

174. Людїе земліане кои имаю свою бащинноу землю и винограде и коуплєніце, да соу вольни отъ своихъ винограды и отъ земліе оу прикию отдати или цркви подложити или продати, а виноу да ієсть работникъ на томъ-зи мѣстѣ ономоу-зи господароу чїе боуде село, ако ли не боуде работника ономоу господароу чїе боуде село, да ієсть вольнъ оузети оне-зи винограде и нивїе.

Włościanie rolnicy, mający ziemię basztinną i winnice i ziemię zakupną, mogą swoje winnice i ziemię oddać w posagu lub kościółowi odstąpić bądź sprzedać, z tem, że zawsze robotnik ma pozostać na miejscu u pana wsi, jeżeli robotnik nie pozostanie, to pan wsi może zabrać te winnice i niwy.

175. Кои соудїа ієсть оу двоуроу царства ми и оучини се коїе зло, тѣмъ-зи да се разоуди; ако ли се обрѣтета пѣрвца намѣромъ на двоуроу царства ми, да имъ разоуди соудїа дворски; а нїкто да се не позива на дворъ царства ми мимо область соудїи, коихъ ієсть поставило царство ми, тѣмко да гредє вѣсакы прѣдъ свога соудїю.

Jeżeli jakie zło popełnione będzie na dworze Mojej Carskiej Mości, to ma je sądzić sędzia dworski; sędzia dworski ma rozsądzić także pierców, którzy znajdują się przypadkowo [razem] na dworze Mojej Carskiej Mości; lecz nikt nie ma być pozywany na dwór Mojej Carskiej Mości z pominięciem właściwych sędziów, których Moja Carska Mość ustanowiła, lecz każdy ma iść przed swego sędziego.

176. Градове вѣси по земли царства ми да соу на законѣ о вѣсѣмъ како соу били оу прѣвѣхъ царь; а за соудове що имаю мегю собомъ, да со соуде прѣдъ владальци градскими и прѣдъ црковнымъ клиросомъ; а кто жоуплианинъ при грагянина, да га при прѣдъ владальцемъ градскимъ и прѣдъ црковнымъ клиросомъ по закону.

Wszystkie grody na ziemi Mojej Carskiej Mości mają używać we wszystkim prawa, jakie miały za dawnych carów; a w sporach między sobo mają się sądzić przed urzędnikami grodowymi i przed klerem kościelnym; a jeżeli żupljanin skarży grodzianina, to ma go skarżyć według prawa przed urzędnikiem grodowym i przed klerem kościelnym.

177. Кон властеле стоіе оу коуки царства ми вѣсегда, ако ихъ кто при, да ихъ при прѣдъ соудною дворскимъ, а инъ никто да имъ не соуди.

Jeżeli kto ma spór z włastelami, przebywającymi stale na dworze Mojej Carskiej Mości, to niech ma z nimi sprawę przed sędzią dworskim, a nikt inny nie ma ich sądzić.

178. Соудніе коудѣ посилаю пристава и книге своіе, ако кто прѣчюіе и отбиіе пристава, да пишоу соудніе книгоу кефалиамъ или властеломъ оу чиіеи боудоу дръжавѣ они-зи прѣслоушници, да съврше за то-зи власти що пишоу соудніе, ако ли не съврше власти, да се кажоу како прѣслоушници.

Jeżeli sędziowie posyłają приставów i pisma swoje, a ten, do kogo piszą, nie usłucha i odbije пристава, to niech sędziowie piszą pismo do kefaljów bądź do własteli, w których drżawie będą tacy nieposłuszni, aby owe władze wykonały to, co piszą sędziowie; a jeśli władze tego nie wykonają, to mają być karane jak [i ci] nieposłuszni.

179. Соудніе да проходе по земляхъ коудѣ комоу іесть областѣ, да огнедаю и да исправляю оубогыхъ и нищихъ.

Niech sędziowie chodzą po ziemiach swego okręgu i niech doglądają i opatrują ubogich i nędzarzy.

180. И ако кто що оухвати гоушено или крадено лицемъ или силомъ оузето, вѣсакы о томъ да даа сводъ; ако кто боуде коушилъ гдѣ либо или оу земли царства ми или оу иной земли, виноу да даа о томъ сводъ; ако ли не даа свода, да плакіа по законуу.

Jeżeli komu będzie odebrane lico rzeczy zrabowanej lub skradzionej bądź siłą wziętej, to ma on przeprowadzić swod; gdziekolwiek rzecz była kupiona, czy to w ziemi Mojej Carskiej Mości, czy w innej ziemi, to zawsze ma przeprowadzić swod; kto nie przeprowadzi swodu, niech płaci według prawa.

181-a. Повелѣва царство ми соудіамъ: ако се обрѣте велико дѣло, а не оуамогоу разоудити и расправити кои либо соудъ великъ боудеть, да гредє отъ соудіи ієдинъ съ обѣма онѣма-зи пѣрьцема прѣдъ царство ми.

Moja Carska Mość nakazuje sędziom: jeśli zdarzy się jaka duża sprawa, a nie zdołają jej rozsądzić i rozstrzygnąć, to jakiegokolwiek wielki byłby sąd, niech jeden z sędziów pójdzie z obydwoma tymi piercami przed Moją Carską Mość.

181-b. И що хоте соудити комоу соудіє, вѣсакы соудъ да оуписоую, како да не боудє потвора; и да се исправліа законъно царства ми.

A gdy sędziowie będą kogo sądzić, to niech zapisują każdą sprawę, aby nie było oszczerstw, i niech [każda sprawa] będzie rozstrzygnięta zgodnie z prawem Mojej Carskiej Mości.

182. Кто ієсть оу области коихъ соудіи, вѣсакъ чловѣкъ да нѣсть вольнъ позвати оу дворъ царетва ми или камо инамо, тѣмко да гредє всакъ прѣдъ свога соудію оу чпїєн боудє области, да се разоуди по законуу.

Жадному чоловікові, подlegajацему влаściwości ктóregoś сѣдзiего, не волно позываѣ на двѣр Моjej Carskiej Мошчи луб гдзiеиндзiей, лeч кaжды нех идзiе прeд swego сѣдзiего, ктó-remу подlega, aby rozsądził go zgodnie z prawem.

183. Станици пѣси царства ми да гредоу прeдъ соуднiе шо имаю соудъ мeгю собомъ за враждоу, за гоусара, за тата, за прѣiемъ людскыи, за крaвь, за землю.

Wszyscy stannicy Mojej Carskiej Mości, mający sąd między sobą o wrażdę, o rabunek, o kradzież, o pomoc w zbiegostwie, o krew, o ziemię, niech idą przed [właściwych] sędziów.

184. Властеле и кiефалнiе царства ми кои дръже градове и тръгове, никто отъ нихъ да не приме ничиiега чловѣка оу тѣмницоу безъ книге царства ми, ако ли га кто приме прѣзъ заповѣдь царства ми, да плати царствоу ми 500 перперъ.

Niech żaden włastelin bądź kefalja Mojej Carskiej Mości, władający grodami i targami, nie przyjmuje cudzego człowieka do ciemnicy bez pisma Mojej Carskiej Mości; jeżeli go kto przyjmie bez polecenia Mojej Carskiej Mości, to niech płaci Mojej Carskiej Mości 500 perperów.

185. Тѣмъ-жде образомъ кто дръжи тѣмнице царства ми, да никога не прими ничиiега чловѣка безъ книге повелѣнiа царства ми.

Taksamo władający ciemnicami Mojej Carskiej Mości niech nie przyjmuje żadnego cudzego człowieka bez pisemnego nakazu Mojej Carskiej Mości.

186. Соудове кои се ишоу и за право кои за криво шо се iе оучинило прѣжде сiега закона и шо се сѣдъ оучини, вѣсакъ соудъ кто гре...¹

¹ Ułamkowa treść tego artykułu znajduje się tylko w PRIZ. na końcu ostatniej karty przerwanego na tem miejscu rękopisu. Inne odpisy wcale nie mają tego artykułu.

W dochodzeniu spraw o prawo i o przestępstwo, jakie się zdarzyło przed niniejszym statutem bądź teraz, wszelki sąd...

187. Коудѣ гредѣ царь и царица или станове или кони цареви, оу комѣ селѣ прѣлежи, потомѣ ннѣднѣ станъникѣ да не прѣлежи оу томѣ-зи селоу; ако ли се кто обрѣте и прѣлежи оу томѣ-зи селоу прѣзь законѣ и повелѣннѣ царево, онѣ-зи кони е старѣи прѣдѣ станови, да се даа свезанѣ ономоу-зи селоу, що боуде строувено, все да плати самоседмо¹.

Gdy idzie car lub carowa albo stada bądź konie carskie i zatrzymają się na nocleg w którymś siole, to potem żaden pasterz nie ma się zatrzymywać na nocleg w temże siole, jeśli okaże się, iż kto zatrzyma się na nocleg w temże siole wbrew prawu i zakazowi carskiemu, to starszy z pośród pasterzy ma być związany i oddany temuż siołu i niech płaci za wyrządzoną szkodę w siedmnasób.

188. Глобарнѣ кони стоѣ при соуднѣяхъ, що осоудѣ соуднѣ и оуписавше дадоу глобаремѣ, те-зи глобе да оузимаю глобарнѣ; а що не осоудѣ соуднѣ и не дадоу оуписавше глобаремѣ, да нѣсоу вольни глобарнѣ ница забавити никомоу².

Będący przy sędziach globarowie mają brać tylko te kary pieniężne, które sędziowie zasądzą i polecą globarom na piśmie; a nie wolno globarom nic zabrać nikomu, czego sędziowie nie zasądzą i nie polecą globarom na piśmie.

189. Коудѣ гредоу кони и пси и станове цареви, що имѣ се пише оу книзѣ царевѣ, да имѣ се то-зи дасть, а ино ница³.

¹ Według AT., BIS. i BAR., w innych odpisach niema.

² Według AT., BIS., BAR. i RAK., w innych odpisach niema.

³ Według BIS., a w RAK.: II псаремъ и соколаромъ и свинаромъ, коудѣ идоу, да имѣ се ница не даѣ — *Jeżeli zajdą gdziekolwiek psiarze, bądź sokolnicy bądź świniarze, [i nie pokażą pisma carskiego], to niech im się nic nie daje.* W innych odpisach niema tego artykułu.

Tam, gdzie znajdą carskie konie lub psy bądź stada, niech im będzie dane tylko to, co jest napisane w piśmie carskiem, a nic innego.

190. И ако се оу жоупи жирь роди, тога жира цароу половина, а томоу властелиноу чия іє дръжава половина¹.

Jeżeli w żupie rodzą się żołędzie, to połowa tych żołędzi ma przypadać carowi, a połowa włastelinowi, który sprawuje drżawę.

191. И ако гоусарь оукраде свиніє цареве, да плати околина; ако ли се оукрадоу свиніє, да се соуди свиніарь съ жоупомъ, что рече соудъ.

Jeżeli rabuś ukradnie świnie carskie, to niech płaci okolina; jeżeli popełniona będzie kradzież, to niech się sądzi świniarz z żupą, a orzec ma sąd.

192. За три работе: за невѣроу и за крѣвь и за разбой владичьски, да идоу прѣдъ цара.

W trzech sprawach: o zdradę, o krew i o gwałt nad władykinią niech idą przed cara.

193. И сводъ коньскый и инши добытькы или коіа годъ правда; что се гоуси или оукраде, томоу да даа сводника или да плати самоседмо. Ако ли рече: коупихъ оу тоугои земли, да оправе доушевици отъ глобе; ако ли га не оправе доушевици, да плати зъ глобомъ.

Swod [ma być] i o konie i o bydło i o inną jakąkolwiek [rzecz ruchomą]; jeżeli co zostało zrabowane lub skradzione, to niech pozwany wskaże swodnika temu, komu tę rzecz zrabowano lub skradziono, albo niech zapłaci za wszystko w siedemnasób. Jeżeli zaś powie: „kupiłem w obcej ziemi”, to niech go uwolni od

¹ Treść artykułów 190 — 201 znajduje się tylko w RAK., w innych odpisach niema.

grzywny duszewnicy, a jeśli duszewnicy nie oczyszczą go, to niech płaci wraz z grzywną.

194. И глобе на црковныхъ людѣхъ законъ. Что се соуде прѣдъ црковомъ и прѣдъ кѣфаліемъ, и ти глобе что се осоуде да има вѣсе црква како пише оу хрисоволѣхъ. Те глобе да се оузимаю на црковныхъ людѣхъ како е поставно господинъ царъ законъ по земли, и да се поставе црковныи людѣ глобаріе кои кѣ събирати те глобе и предавати цркви, а царъ ни кѣфаліе да не оузимаю нища.

Prawo o karach pieniężnych, [nakładanych] na ludzi kościelnych. Wszystkie kary pieniężne zasądzone przy sądzeniu się przed kościołem lub przed kefalją, mają przypadać kościołowi, jak to jest napisane w chryzowulach. Te kary pieniężne mają być brane od ludzi kościelnych, jak to car pan ustanowił po kraju, a globarami mają być ludzie kościelni, aby zbierali te kary pieniężne i przekazywali je kościołowi, a car ani kefalja nie ma nic brać.

195. И жене да не облежоу оу цркви, развѣ господіа царпца и кралица.

A kobiety nie mają zatrzymywać się na noc po kościołach, wyjąwszy carową panią i królową.

196. И безъ благословеніа светитель да се не постризаю ни моужъ ни жене. Вѣсакомоу чловѣкоу законъ црковныи.

A bez błogosławieństwa biskupa nie mają się postrzygać ani mężczyźni ani kobiety. Wszystkich ludzi obowiązuje prawo kościelne.

197. Коіемоу властелиноу прииде да зимоуіе чловѣкъ, да дава травниноу: отъ 100 кобиль кобилоу, отъ овць овцоу съ аганьцемъ и отъ 100 говедъ говедо.

Jeżeli jaki człowiek przyjdzie zimować do włastelina, to niech mu płaci trawninę od 100 klaczy jedną klacz, od owiec owcę z jagnięciem a od 100 rogacizny jedno bydlę rogate.

198. Доходькь царскый, сокіе и наметь и арачи да дава всаки чловѣкъ—къбълъ жита, половина чиста а половина прѣпроста воліа перперь динарми, а рокъ томоу житоу да се оусипа на Митровъ днь а други рокъ на Рождѣство Христово. Ако ли сокіа властелинъ не даа на те рокове, властелинъ ть да се свеже на царскомъ двороу и да се дръжи докле плати двоинномъ.

Każdy ma dawać carski dochód, [zwany] soćie i danina i haracz, wynoszący kabal żyta, w połowie oczyszczonego a w połowie zwykłego, bądź perper dynarami, a rok na usypanie tego żyta ma być na Mitrovdan, a drugi rok na Boże Narodzenie. A jeżeli włastelin nie da soćiu na te roki, to niech będzie związany i trzymany na dworze carskim póki nie zapłaci w dwójnasób.

199. И ако конь линше оу комъ селоу, а не боуде га село оубило ни одгнало, нь оумьрьло оть Бога, да не плате нища.

Jeżeli w którym siole padnie koń, którego sioło nie zabiło ani nie wyгнаło, lecz zdechł z woli Boga, to niech nic nie płacą.

200. И где се нагіе чловѣкъ оу земли комоу боуде конь оумьрьль или влькъ изьѣде или самъ оубиль, а онъ приселицоу оузео за коніа, и изнагіе се истина, ако боуде тако, да моу плати господарь чин іе чловѣкъ, самоседьмий конь.

Jeżeli jaki człowiek w ziemi carskiej weźmie priselicę za konia, który mu zdechł albo go wilki zjadły albo sam go zabił, i wykryje się prawda, to niech pan tego człowieka zapłaci siedmiokrotną wartość konia temu, [kto zapłacił priselicę].

201. Меропьхъ ако побѣгне коуде оть своего господара оу иноу землю или оу царевоу, гдѣ га обрѣте господарь нѣговъ, да га осмоуди и носъ моу распори и оуіемчи да іе опеть іеговъ, а нища да моу не оузме.

Jeżeli meropch zbiegnie od swego pana gdzieś na obcy grunt albo na carski, to tam, gdzie go zastanie jego pan, niech mu osmali włosy i niech mu nozdrza rozedrze i niech weźmie zaręczenie, że będzie znowu jego, lecz niech mu nic nie zabiera.

WAŻNIEJSZE OBJAŚNIENIA.

Poniższe krótkie objaśnienia mają wyłącznie na celu ułatwienie polskiemu czytelnikowi rozumienia użytych w *Statutach* niektórych określeń technicznych bądź nazw, nie pokrywających się ze znaczeniem takich samych terminów, znajdujących się w innych średniowiecznych serbskich pomnikach prawnych.

Albańczycy (арьбанаси) — art. 77, 82—pasterska ludność poddańcza pochodzenia albańskiego.

Archijerej (архиепископ z gr. ἀρχιεπίσκοπος) — wstęp (str. 15), art. 2, 4, 11, 65 — osoba wyższej hierarchji w duchowieństwie Kościoła Prawosławnego.

Azymja (азимство z gr. ἄζυμα) — art. 6 — przyjęcie Komunii Św. pod jedną postacią, stosowane w Kościele Rzymsko-katolickim, w przeciwieństwie do obrządku przyjęcia Komunii Św. pod dwiema postaciami (*in pane fermentato*), stosowanym w Kościele Prawosławnym.

Babuńskie słowo (бабоуньска речъ) — art. 85 — zasady wyznania sekty chrześcijańskiej, zwanej *bogomili*, *patareni* a pogardliwie *babuni*.

Basztina (бащина)—art. 31, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 59, 134, 138, 174—(dosłownie—ojcowizna) majątek nieruchomy, pozostający w swobodnej dyspozycji właściciela.

Basztinnik (бащинникъ) — art. 31, 45, 65 — właściciel basztiny.

Bratuczed (братоучедъ) — art. 41 — brat stryjeczny, a stąd 3-ci *bratuczed* oznacza krewnego bocznego w 8-mym stopniu pokrewieństwa.

Car (царь) — I. wstęp (str. 15), art. 23, 25, 40, 43, 45, 48, 51, 60, 77, 79, 81, 91, 116, 117, 124, 128, 129, 133, 137, 187, 190, 192, 194, tytuł monarszy, przybrany przez Stefana Duszana w październiku 1345 roku, ceremonia koronacji odbyła się w r. 1346 na soborze w Skoplje; II. art. 40, 176 — cesarz bizantyński.

Carowa (царица) — art. 43, 136, 139, 140, 187, 195 — małżonka cara.

Chryzowuł (хрисовоуль z gr. χρυσόβουλλον) — art. 35, 39, 40, 124, 134, 137, 138, 194 — monarsze pismo nadawcze, opatrzone złotą pieczęcią, przywilej.

Chrześcijanin (христианинъ) — art. 6, 8, 9, 10 — osoba wyznania prawosławnego.

Chrześcijaństwo (христианство) — art. 1, 7 — obrządek prawosławny.

Czelnik (чельникъ) — art. 146 — naczelnik wsi pasterskiej.

Djak (дѣякъ) — art. 134 — nadworny urzędnik kancelaryjny, sprawujący funkcje pisarza.

Drużyna (дружина) — art. 106, 152, 153 — osoby jednakowego pochodzenia, osoby równe stanem.

Drżawa (дръжава) — I. art. 57, 155, 178, 190 — sprawowanie władzy rządowej; II. art. 39 — państwo.

Dusznik, duszewnik (доушъникъ, доушевъникъ) — art. 76, 162, 193 — współprzysiężnik.

Dworzanin włastelski (дворянинъ властельски) — art. 106 — służba domowa włastelina.

Dynar (динарь) — art. 63, 103, 118, 168, 169, 198 — srebrny pieniądz.

Grodzianin (грѣдѣанинъ) — art. 63 — mieszkaniec grodu.

Grzech (грѣхъ) — art. 5, 51, 52 — przestępstwo.

Globar (глобаръ) — art. 188, 194 — niższy funkcjonariusz sądowy, egzekwujący kary pieniężne.

Heretyk (іеретикъ) — art. 10, 20 — osoba nie należąca do wyznania prawosławnego.

Igumen (игоумень z gr. ἡγουμένης) — art. 13, 14, 15, 28, 33, 35 — przełożony klasztoru w Kościele Prawosławnym.

Indykcja (индикѣтионъ) — oznaczenie daty rocznej według cyklu 15-to letniego, którego początek przypada na 3-ci rok przed narodzeniem Chrystusa. Wskazana w tytule I-go Statutu (str. 15) *indykcja 2-ga* oznacza rok 1349 od narodzenia Chrystusa czyli 6758 od stworzenia świata. *Indykcja 7-ma*, wskazana na początku II-go Statutu (str. 48), oznacza rok 1354 od narodzenia Chrystusa czyli 6862 od stworzenia świata.

Inorja (инорія z gr. ἐνορία) — art. 11, 45 — parafia kościelna.

Izda wa (издава) — art. 108 — wwiązanie w posiadanie i opłata od wwiązania w posiadanie.

Jemas (іемѣць) — art. 88, 114 — rękojemca, poręczyciel.

Jemstwo (іемѣство) — art. 88, 139 — rękojemstwo, poręczenie.

Kabal (къбѣль) — art. 198 — nieznana bliżej miara żyta.

Katun (катоунъ) — art. 22, 94, 146 — osiedle pasterskie, wieś pasterska.

Kefalja (кефалія, кіефалія z gr. κεφαλή — głowa) — art. 63, 160, 178, 184, 194 — naczelnik grodu.

Kinowja (киновія, z gr. κοινὸβιον) — art. 15, 36 — życie klasztorne, polegające na wyzbyciu się przez mnichów własności jakiegokolwiek majątku osobistego na rzecz klaszto-

ru i pozostawanie we wspólnocie mieszkania, pożywienia i odzieży.

Kir (кѣръ z gr. κύριος) — str. 15 — dominus, pan.

Kniaz (кнѣзь) — art. 141, 146 — naczelnik żupy.

Kocioł (котѣль) — art. 84, 106 — środek dowodowy, t. zw. próba wody gorącej, polegająca na wyciągnięciu przez dowodzącego jakiegoś przedmiotu z kotła wrzącej wody bez oparzenia ręki.

Kościół (црѣкѣва, црѣковъ) — I. art. 25, 31, 45, 47, 59, 130, 151 — dom boży, świątynia; II. art. 18, 23, 25, 26, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 81 — klasztor; III. art. 3, 11, 14-a, 139, 140, 194 — władze serbskiego Kościoła Prawosławnego, IV. art. 4 — zasady wyznania Kościoła Prawosławnego, V. art. 4 — ogół wiernych wyznania prawosławnego; VI. art. 174, 194 — organizacja kościelna jako podmiot praw majątkowych.

Kościół carski (црѣковъ царска) — art. 27 — ufundowany przez monarchę klasztor autonomiczny, nie podlegający władzy patriarchy.

Kościół Wielki (црѣковъ велика) I. art. 7, 45 — władze autokefalicznego Kościoła Prawosławnego serbskiego; II. art. 27 — kościoły w Peću i w Ohrydzie.

Kraiszte (краище) — art. 145 — okręg pograniczny państwa.

Kraisztinik (краишникъ) — art. 49, 143 — właściciel, mający swoje dobra ziemskie w okręgu pogranicznym państwa.

Krew (крѣвь) I. art. 103, 183 — zranienie, rana krwawa; II. art. 192 — zabójstwo — por. *wrażda*.

Król (краль) — art. 43, 136 — następca tronu, por. *Święty Król*.

Królowa (кралица) — art. 195 — małżonka następcy tronu.

Lico (лице) — art. 92, 149, 180 — corpus delicti.

Logofet (логофеть z gr. λογοθέτης) — art. 25, 134 — kanclerz dworu carskiego.

Łaciński (латиньски) — art. 6, 7, 8 — rzymsko-katolicki.

Mechoskubina (мехоскоубина) — art. 98 — brodacizna, kara za wydarcie brody.

Meropch (меропьхъ) — art. 32, 67, 68, 139, 201 — włościanin niewolny.

Meropszyna (меропьшина) 1-o art. 156 — grunta ziemskie, osadzone meropchami; 2-o art. 34 — powinności meropcha względem pana gruntu.

Metochja (метохія z gr. μετόχιον) — art. 18, 34 — grunta ziemskie kościelne.

Miłostnik (милостникъ) — art. 78 — osoba z otoczenia monarchy, pośrednicząca w wydaniu przywileju.

Mitrovdan (митровъ днь) — art. 198 — dzień św. Demetriusza, przypadający na 26 października.

Okolina (околина) — art. 58, 100, 126, 144, 191 — okoliczne sioła.

Oprawa (оправа) — art. 108, 154 — przypadająca sędziom zapłata od stron za czynności procesowe.

Otrok (отрокъ) art. 44, 46, 67, 72, 102, 103 — najniższa warstwa niewolnych włościan.

Patrjarcha (патриархъ, z gr. πατριάρχης) — wstęp (str. 15), art. 6, 11, 25, 45 — głowa autokefalicznego serbskiego Kościoła Prawosławnego.

Perper (перперъ z gr. ὑπέρπυρον) — art. 12, 50, 77, 85, 87, 94, 95, 98, 108, 118, 122, 134, 184, 198 — jednostka monetarna, moneta złota.

Pierca (пъръць) — I. art. 167 — strona procesowa; II. art. 73 — następca strony procesowej.

Ponos (поносъ) — art. 23 — powinność transportu.

Porota (порота) — art. 106, 132, 151, 152, 154, 160 — dowód ze współprzysiężników współprzysiężnicy.

Porotnik (поротникъ, поротьць) — art. 151, 152, 153, 154, 160 — współprzysiężnik.

Postrzyżyny (пострижение) — art. 17, 18, 196 — ceremonia wstąpienia do klasztoru.

Potka (потька) — art. 77, 82 — kara za naruszenie granic gruntu ziemskiego.

Pozew (позваніе) — art. 56, 61, 62, 182 — wezwanie sądowe.

Półwiarek (полоувѣрьць) — art. 9 — osoba wyznania rzymsko-katolickiego.

Prawo ojców świętych (законъ свѣтлыхъ отьць) — art. 6, 8, 101 — przepisy kościelne.

Prawosławny (православни) — wstęp, str. 15 — (dosłownie — prawdziwej wiary), w *Statutach* oznacza osobę wyznania prawosławnego.

Priedstajnik (прѣдстаиникъ) — art. 146 — naczelnik wsi pasterskiej.

Priemićiuur (прѣмицьюрь z gr. προμητρὶς) — art. 146 — naczelnik wsi.

Prestoj (престои) — art. 56 — kara za nieprzybycie strony procesowej na wyznaczony rok sądowy.

Priselica (приселица) — art. 57, 125, 155, 156, 200 — stacja, postój; art. 200 — odszkodowanie, płacone przez karczmarza gościowi za dozany uszczerbek w posiadanym majątku na postoju.

Pristaw (прѣставъ) — art. 56, 91, 104, 107, 108, 162, 163, 163 — niższy funkcjonariusz sądowy, woźny.

Pronja (пронія z gr. πρόνοια) — art. 39 — stanowiący własność

monarchy grunt ziemski, oddany wybranej przez niego osobie ze stanu włastelskiego do użytkowania pod obowiązkiem pełnienia służby wojskowej, rodzaj lenna.

Pronjar (проніарь) — art. 68 — użytkownik pronji.

Pronjarewicz (проніаревикъ) — art. 106 — syn pronjara.

Prostagma (простагма z gr. πρόσταγμα) — art. 40 — rozporządzenie.

Protopop (протопопъ z gr. πρωτοπapas) — art. 7 — przełożony okręgu kilku parafji w Kościele prawosławno-serbskim, arcy-prezbiter.

Sasi (саси) — art. 123 — koloniści niemieccy.

Sebr (себрь) — art. 53, 55, 69, 85, 94, 98, 106, 152 — osoba stanu włościańskiego.

Sobór (съборъ) — wstęp (str. 15), art. 39, 123, 124, 142, 151, 164 — państwowy wiec ustawodawczy.

Socie (сокіе) — art. 42, 198 — podatek gruntowy, płacony władcy kraju.

Sokalnik (сокальникъ) — art. 107 — pacholek sędziego, spełniający posługi osobiste względem swego chlebowadcy.

Stannik (станикъ, станьникъ) — art. 183, 187 — komornik na gruntach carskich.

Swod (сводъ) — art. 180, 193 — sposób udowodnienia pochodzenia rzeczy, polegający na wskazaniu przez nabywcę osoby, od której nabył rzecz.

Swodnik (сводникъ) — art. 193 — poprzedni posiadacz rzeczy spornej.

Święty Król (свѣты краљъ) — art. 79, 123, 152, 153 — tak nazywają *Statuty* króla Stefana Urosza II Milutina, dziada cara Stefana Duszana, ur. koło 1253, zm. 29.X.1321, wstąpił na tron w r. 1275.

Trawnina (травнина) — art. 197 — opłata za paszę dla zwierząt.

Udawa (оудав) — art. 84 — samowładne uwięzienie dłużnika przez wierzyciela.

Uzdanie (оуздання) — art. 102 — zakład sądowy.

Wienczanje (вѣнчаніе) — art. 3 — ceremonia obrzędowa zaślubin w Kościele Prawosławnym.

Władykini (владика) — art. 53, 54, 192 — kobieta stanu włastelskiego.

Włastel (властель) — wstęp art. 2, 39, 44, 45, 46, 49, 61, 62, 81, 88, 136, 139, 142, 149, 152, 156, 160, 173, 177, 178, 184 — szlachcic, osoba stanu szlacheckiego.

Własteliczycz (властеличичь) — art. 39, 50, 55, 75, 142, 144, 173 — osoba niższej warstwy stanu szlacheckiego.

Wojewoda (воевода) — art. 116, 129 — dowódca oddziału wojskowego.

Wołos (власти) — art. 32, 77, 82 — pasterska ludność poddańcza pochodzenia wołoskiego.

Wrażda (вражда) — I. art. 20, 154 — kara pieniężna; II. art. 103, 183 — zabójstwo.

Zakłęcie (клетва) — art. 151, 154 — przysięga, poprzysiężenie.

Zło (зло) — art. 51, 57, 58, 71, 106, 139, 157, 158, 175. — przestępstwo.

Żelazo (жельзо) — art. 150 — procesualny środek dowodowy, t. zw. próba żelaza, polegająca na niesieniu gorącego żelaza bez oparzenia ręki.

Żupa (жоупа) — art. 58, 60, 74, 75, 76, 77, 94, 108, 117, 127, 134, 144, 145, 149, 155, 157, 158, 168, 190 — okręg wiejski, składający się z kilku siół.

Żuplanin (жоуплянинь) — art. 125, 176 — mieszkaniec żupy.

BIBLIOGRAFIJA.

Alimpić Dušan, Upravne vlasti u staroj srpskoj carevini, Beograd, 1921.

Avakumović Jovan, Engleska, francuska i srpska porota, *Glasnik* LX, str. 257-318, LXII, str. 1-99, LXIX, str. 97-162, LXX, str. 1-64, LXXI, str. 1-71, Beograd, 1885-1890.

-- — Stara srpska porota poredjena sa engleskom porotom, *Glas* XLIV, Beograd, 1894.

Благоевъ Н. П., Правни и социјални възгледи на богомилиѣ, София, 1919.

Бобчевъ С. С., Старовѣрската и сегашна потка, *Юридически прегледъ*, София, 1925.

Boué Ami, La Turquie d'Europe, I-IV, Paris, 1840.

Bogišić V., Pisani zakoni na slovenskom jugu, I. Zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državama, Zagreb, 1872.

Daničić Dj., Rječnik iz književnih starina srpskih, I-III, Beograd, 1863-1864.

Darest Radolphe, Études d'histoire du droit, Paris, 1889.

Djorić Svetislav, Die strafrechtliche Gesamthaftung im slavischen Rechte, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, XXII, str. 261 — 275, Stuttgart, 1910.

-- —, Osnovna pitanja o Dušanovom zakoniku, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XVII, str. 190-204, 263-278, Beograd, 1914.

-- —, Verbrechen und Strafen in Gesetzbuche des serbischen Zaren St. Dušan, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, XXX, str. 337-437, Stuttgart, 1913.

Djordjević J., Dušanov zakonik, *Letopis Matice Srpske*, LXXXXIX, str. 1-59, Novi Sad, 1859.

Djurić Dimitrije, Das öffentliche Recht im mittelalterlichen Serbien, Freiburg, 1926.

Dolenc Metod, Dušanov zakonik, primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem zakoniku in po istodobnem germanskem pravu s posebnim obzirom na Slovence, Ljubljana, 1925.

Engel Fr. C., Geschichte von Serbien und Bosnien, Halle, 1801.

Филаретъ (Архієпископъ Черниговскій), Святые Южныхъ Славянъ, Черниговъ 1865.

Флоринскій Тимоѳей, Памятники законодательной дѣятельности Душана, царя Сербовъ и Грековъ, Кіевъ, 1888.

Gerasimović Jevrem, Staro srpsko pravo, Beograd, 1925.

— —, Verfassungsrecht des serbischen Kaiserreiches im Mittelalter, 1912.

— —, Duschans Gesetzbuch, Verfassungsurkunde des serbischen Kaiserreiches, deutsche Übersetzung mit Anmerkungen, 1912.

Григоровичъ Викторъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, Москва 1877.

Голубинскій Е., Краткій очеркъ исторіи православнохъ церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валахской, Москва 1871.

Grujić Rad. M., Srednjevekovno srpsko parohisko sveštenstvo, Skoplje, 1923.

Jireček Hermenegild, Svod zákonuv slovanských, Praha, 1880.

Jireček Konstantin, Das Gesetzbuch des serbischen Zaren Stephan Dušan, *Archiv für slavische Philologie*, XXII, str. 114 — 214, Berlin, 1900.

— —, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, 3 Teile, *Denkschriften Wiener Akademie, philosophisch-historische Abteilung*, Bd. 56, 1912, Bd. 58, 1914.

— —, Istorija Srba, I-IV, preveo i dopunio Jovan Radonić, Beograd, 1922-1923.

Jovanović Aleksa S., Dokazna sredstva u našem starom kaznenom postupku, Beograd, 1898, odbitka z časopisma *Branić*.

— —, Istoriski razvitak srpske zadruge, Beograd, 1896.

— —, Prilog našem starom naslednom pravu, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, I, str. 315-320, Beograd, 1906.

Kadlec Karel, Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských, Praha, 1916.

Kostić Kosta N., Stara srpska trgovina i industrija, Beograd. 1904.

Kostrenčić Marko, Hrvatska pravna povijest. Zakonik cara Stefana Dušana,² Zagreb, 1923.

— —, Metod Dolenc, Dušanov zakonik, Ljubljana, 1925, *Archiv za pravne i društvene nauke*, XXIX, str. 467-476, Beograd, 1926.

— —, Fides publica (javna vera) u pravnoj istorii Srba i Hrvata do kraja XV veka, *Srpska Kraljevska Akademija, Posebna izdanja*, knjiga LXXVII, *društveni i istoriski spisi*, knjiga 31, Beograd, 1930.

Krstić Nikola, Razmatranja o Dušanovom zakoniku. I. O. političkom stanju srpskog državljana u srpskom carstvu, *Glasnik* VI, str. 88-149, Razmatranja o starim srpskim pravama. II. O državnom stroju, 1-o, o vladau, *Ibidem* VII, str. 22-85. 2-o, Organi državne vlasti, *Ibidem* IX, str. 60-126, III. O crkvenim zakonima, *Ibidem*, XI, str. 204-261, Beograd, 1854-1859.

Kucharski Andrzej, Najdawniejsze pomniki prawodawstwa słowiańskiego, Warszawa, 1938.

Lapčević D., Sebi nisu imali pravo na sabore, *Prosvetni glasnik*, str. 749-751, Beograd, 1922, tož w *Misao*, V, str. 232-235, Beograd, 1924.

Lebl Pavle K., Le Code Douchan, Étude sur l'histoire du droit public serbe, Paris, 1912.

Maciejowski Wacław Aleksander, Historja prawodawstw słowiańskich,² I-VI, Warszawa, 1856-1865.

Marković Božidar, O dokazima u krivičnom postupku,² Beograd, 1921.

Marković Lazar, Die Grundbesitzverhältnisse in Serbien nach Duschans Gesetz, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, XXII str. Stuttgart, 1909.

Marković Vasilije, Ktitori, njihova prava i dužnosti, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, V, str. 100-119, Beograd, 1925.

— —, Pravoslavno monaštvo i manastiri u srednjovekovnoj Srbiji, Sremski Karlovci, 1920.

Mažuranić Vladimir, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb, 1908-1923.

Mijušković D. T., Sistem Dušanova Zakonika, *Srpski pregled*, I, br. 4, 5, 6, Beograd, 1895.

Miklošić Fr., Lex Stephani Dušani, Vindobonae, 1856.

Milaš Nikodim, Pravoslavno crkveno pravo po opštim crkvenopravnim izvorima i posebnim zakonskim naredbama koje važe u pojedinim autokefalnim crkvama³, izmene i dopune preveo i dodatak napisao Radovan N. Kazimirović, Beograd, 1926.

Mladenović Miloš, Le caractère de l'état serbe au moyen âge, Paris, 1930.

Milovanović M. Dj., Nasledno pravo u starom srpskom pravu, *Godišnjica N. Čupića* V, Beograd, 1883.

Namysłowski Władysław, Zarys serbskiego prawa majątkowego w wiekach średnich, Lwów, 1925, *Pamiętnik historyczno-prawny*, tom I zeszyt 2.

— —, Prawo bliźszości u południowych słowian, *Czasopismo prawnicze i ekonomiczne*, XIX, Kraków, 1921.

— —, Serbskie prawo karne w wiekach średnich, *Czasopismo prawnicze i ekonomiczne*, XXI, str. 39—86, Kraków, 1923.

— —, Zarys postępków sądowego w średniowiecznej Serbji, Warszawa, 1925, odbitka z *Themis polskiej*, serji II tom II.

— —, Ustrój sądowy w średniowiecznej Serbji, Lwów, 1922.

— —, Nacrt razvoja sudstva u srednjevekovnoj Srbiji, *Archiv za pravne i društvene nauke*, XXII, Beograd, 1922.

— —, Serbskie prawo sądowe w wiekach średnich, *Pamiętnik historyczno-prawny*, II, zesz. 4, Lwów, 1926.

— —, Wege der Rezeption des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge, Band I, Heft II, SS. 139-152, Breslau, 1926.

Nikolić-Zemunski Vladimir, Istorija cara Stevana Dušana, Beograd, 1927.

Novaković Stojan, Sokie et sokalnik de la Serbie du moyen-âge, *Archiv für slavische Philologie*, XXVII, str. 175—181, Berlin, 1905,

— —, Soće i sokalnik u srednjevekovnoj Srbiji, *Godišnjica N. Čupića*, XXVI, str. 113 — 128, Beograd, 1907.

— —, Zakonik Stefana Dušana, cara srpskog, 1349 i 1354, na novo izdao i objasnio..., Beograd, 1898.

— —, Pronijari i baštinici, *Glas* I, Beograd, 1887.

— —, Rimsko-vizantisko pravo i narodni pravni običaji, *Godišnjica N. Čupića*, IX, Beograd, 1887.

— —, Selo, *Glas*, XXIV, Beograd, 1891.

— —, Udava ili samovlastno apšenje za dug, *Pravnik*, I, str. 13—21, 97—107, Beograd, 1892.

— —, Vizantiski činovi i titule u srpskim zemljama, *Glas LXXVIII*, Beograd, 1908.

— —, Baština i boljar i jugoslavenskoj terminologiji srednjega veka *Glas XCII*, Beograd, 1913.

— —, Služba logoteta (ili velikog logoteta) u staroj srpskoj državi. Prilog k tumačenju Dušanova zakona, *Pravo*, II, str. 229-239, Požarevac, 1886.

— —, Stara srpska vojska. Istoriske skice, Beograd, 1893.

— —, Srednjeevokovna Srbija i rimsko pravo, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, I, str. 209-226, Beograd, 1906.

— —, Was bedeutet stanbnik in dem Gesetzbuche Dušans, *Arhiv für slavische Philologie*, X, str. 570-581, Berlin, 1887.

— —, Grad, trg i varoš, Beograd, 1892, odbitka z časopisma *Nastavnik*.

— —, Svod Dušanova Zakonika u narodnoj pesmi, *Jagić - Festschrift*, str. 61-64, Berlin, 1907.

— —, Le prix normal du blé à Constantinople pendant le moyen-âge et le Code de Stephan Dušan empereur des Serbes, *Arhiv für slavische Philologie*, XXVII, str. 173-174, Berlin, 1905.

Okniński Zygmunt, Stefan Duszán, car Serbów i Greków, Kraków, 1932, odbitka z *Przeglądu Powszechnego*.

Palacky František, Pravo staroslovanske aneb srovnání zákonů cara srbského Stefana Dušana s nejstaršími řady zemskými v Čechách, *Časopis Českého Muzea*, I, str. 68-110, Praha, 1837, (překlad serbski Miloša Popovića w *Glasniku*, II, str. 100—110, 137—138, Beograd, 1849, tož po gosyjsku w překládzie O. Bodianskiego — Чтенія въ Импер. Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, 1849, III, Матеріялы Иностранныя, str. 1—32, Москва, 1846).

Pantelić Djordje R., Dušanov zakonik, *Sudski list*, I, str. 20-27, 37-39, Beograd, 1869.

Павловъ А. С., Сообщение о сербскомъ законникѣ Стефана Душана (1349—1355). Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. 1885, IV, Протоколы, str. 4—6, Москва, 1885.

Petrović Boško, Iz stare srpske književnosti, Sremski Karlovci, 1913.

Petranović Božidar, O osveti, mirenju i vraždi po negdašnjemu srbsko-hrvatskome pravnom običaju, *Rad VI*, str. 1—19, Zagreb, 1869.

— —, O robstvu po srbskim spomenicima i statutima primorskih dalmatinskih gradova, *Rad* XVI, str. 59-75, Zagreb, 1872.

— —, O pravu nasledstva kod Srba na osnovu pravnoga običaja i pisanih spomenika, *Rad* XXII, str. 24-42 Zagreb, 1873.

— —, O kmetstvu po srbskom običajnom pravu po ustanovama Dušanova Zakonika i po statutima dalmatinskih gradova, *Rad* XXX str. 60-74, Zagreb 1875.

Poličević Mih., Ustrojstvo pravosudja u staroj srbskoj državi u XIII i XIV veku, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XXIII, str. 1-16, 88-93, 193-209, 262-280, 330-354 Beograd, 1923.

Rački Franjo, Bogomili i patareni, *Rad*, VII, VIII, X, Zagreb,

Radojčić Nikola, O zemli i imenima bogomila, *Prilozi* VII, str. 147-159, Beograd, 1927.

— —, Snaga zakona po Dušanovu Zakoniku, *Glas*, CX, str. 100-139, Sremski Karlovci-Beograd, 1928.

— — Sudije i zakon u srednjevekovnoj Srbiji i u Ugarskoj, *Letopis Matice Srpske*, knjiga 395, sv. I-II, str. 53-68, Novi Sad, 1925.

— —, O srpskim državnim saborima za prvih Nemanjića, *Šišićev zbornik*, str. 481-487, Zagreb, 1930.

— — Die Gründe einer serbischen Entlehnung aus dem byzantinischen Rechte, Academie Roumaine, *Bulletin de la section historique* XI, str. 228-235, Bucarest, 1924.

Radulović Aleksa, Krivična dela u staroj carevini i novoj kraljevini srpskoj, *Otdajbina*, XXIII — XXIX, 1889 — 1891.

Rajić Jovan, Istorija raznyh slavenskih narodov I-IV. V Vienne, 1794-1795.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijest izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, I—IX, Zagreb, 1880—1927.

Sołowjew Aleksander, Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka, Skoplje, 1928, *Knjige Skopskog Naučnog Društva* II.

— —, Греческіе архонты въ сербскомъ царствѣ XIV вѣка, *Byzantynoslavica* II, str. 275-287, Praha, 1931.

— —, Značaj vizantiskog prava na Balkanu, *Godišnjica N. Čupića* XXXVII, str. 95-141, Beograd, 1928.

— —, Pojam države u srednjevekovnoj Srbiji, *Godišnjica N. Čupića* XLII, str. 64-92.

— —, Dušanov Zakonik kod Paštrovića, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, XLIV, str. 17--26, Beograd, 1933.

— —, Le droit byzantin dans la codification d'Étienne Douchan, *Revue historique de droit* VII, Paris, 1928.

— —, Jedna srpska župa za vreme carstva, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, III, str. 25—42, Skoplje, 1927.

— —, Sebrov sbor, *Arhiv za pravne i društvene nauke* XVII, Beograd 1928.

— —, Dušanov Zakonik g. 1349 i 1354 nanovo izdao i pregledao..., Beograd, 1929.

— —, Dva priloga proučavanju Dušanove države, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, II, str. 25-46, Skoplje, 1926.

— —, Незданные списки законодательства царя Душана, *Slavia* VIII, str. 601—602, Praha, 1929.

Spevec, Pravo bliže rodbine glede odsvoja nekretnine, Zagreb, 1883.

Stanojević Stanoje, Car Dušan, Beograd, 1922, odbitka z časopisma *Bratstvo* XVI.

— —, Narodna encyklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, I-IV, Zagreb, 1926.

— —, Studije o srpskoj diplomaci, *Glas*, XC, str. 68-113, XCII, str. 110-209, XCIV, str. 192-262, XCVI, str. 1-74, C, str. 1-48, CVI, str. 1-96, CX, str. 1-25, CXXXII, str. 1-57, Beograd, 1912—1928.

Šafařík Pavel Josef, Okázky občanského písemnictví, Praha, 1870, (stanowi cz. III zbioru p. t. „Památky dřevního písemnictví jihoslovanuv)

— —, Geschichte der serbischen Literatur, Prag. 1865, w tomie III-cim Geschichte der südslavischen Literatur.

Šuflay Milan, Srbi i Arbanasi (njihova simbioza u srednjem vijeku), Beograd, 1925.

Taranovski Teodor, Načelo zakonitosti u Zakoniku Stefana Dušana, *Spomenica S. M. Lozanića*, str. 146 -- 153, Beograd, 1922.

— —, Dušanov Zakonik i Dušanovo carstvo. *Predavanja za narod*, izdaje Matica Srpska, sv. 12 — 13, Novi Sad, 1926.

— —, Несколько биографических чертъ стараго сербскаго права, *Conférence des historiens des états de l'Europe Orientale et du Monde Slave, Vasovie, le 26—29 juin 1927*, II-me partie, str. 233—280, Varsovie, 1928.

— —, Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi. I — Istorija državnog prava, II—Istorija krivičnog prava, Beograd, 1931.

— —, Maiestas Carolina i Dušanov Zakonik, *Glas*, CLVII, str. 17—88, Beograd, 1933.

Успенскій Оѳодоръ, Значеніе византійской и южнославянской проиіи, Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, составленный и изданный учениками В.И. Ламанскаго, стр. 1-32, С.-Петербургъ, 1883.

Викторовъ А., Собраніе рукописей В. И. Григоровича, Москва, 1879. odbitka z Отчета Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго Музеевъ.

Vlajinac Milan Z., Die agrarrechtlichen Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens, Jena, 1903.

Vukićević M., Kratak pogled imovinskih oblika zemlje u staroj srpskoj državi, *Godišnjica N. Čupića*, XXIII, Beograd, 1904.

Зигель О., Законникъ Стефана Душана, С.-Петербургъ, 1872.

Spis treści

Wstęp str. 5—14

Statuty cara Stefana Duszana z lat

1349 i 1354 (tekst serbski

i przekład polski) „ 16—68

Ważniejsze objaśnienia „ 69—76

Biblijografja „ 77—84
